
KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

25. évfolyam 9. szám

2016. szeptember

Tartalom

Könyvtárpolitika

Dancs Szabolcs: Az Európai Unió Bírósága előtt a könyvtárügy jövője? 3

Fórum

Hajnal Ward Judit – Bejarano, William: A tudomány elősködői. Denveri beszélgetés Jeffrey Beall-lel 9

Hajnal Ward Judit – Bejarano, William: Parazita lapok – a tudomány elősködői ... 17

Műhelykérdések

Tóth Andrea: Interjú „Az év fiatal könyvtárosa”-val és „Az év fiatal könyvtárosa” pályázat Kovács Máté Alapítvány különdíjasával 26

Vogl Ádám: Olvasás és hobbik viszonya a *Mohy.hu* felhasználóinak körében 33

Könyv

Pogány György: Monográfia a dualizmus korának könyvkereskedelméről 46

Bényei Miklós: Újraolvasva (8) A technika ábécéje 50

From the contents

- Szabolcs Dancs:* The future of librarianship before the Court of the European Union? (3)
- Judit Hajnal Ward – William Bejarano:* Parasites of science. A talk with Jeffrey Beall in Denver (9)
- Andrea Tóth:* Interview with the winner of the „Young librarian of the year” Award and of the special prize (26)

Cikkeink szerzői

Bejarano, William, a New Jersey-i Rutgers Egyetem információtudományi munkatársa; *Bényei Miklós*, a Debreceni Egyetem tanára; *Dancs Szabolcs*, az OSZK főtanácsadója; *Hajnal Ward Judit*, a New Jersey-i Rutgers Egyetem Alkohol tudományi Intézete könyvtárának vezetője; *Pogány György*, a pilisi Kármán József Városi Könyvtár ny. igazgatója; *Tóth Andrea*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Vogl Ádám*, informatikus, könyvtáros (Debrecen)

Szerkesztőbizottság:

Bánkeszi Lajosné (elnök)

**Bartos Éva, Borostyánné Rákóczi Mária, Dancs Szabolcs,
Fülöp Attiláné, Venyigéné Makrányi Margit**

Szerkeszti:

Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bánkeszi Lajosné**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Nagy László**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 8,25 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az

Emberi Erőforrások Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.

HU-ISSN 1216-6804

Dancs Szabolcs

Az Európai Unió Bírósága előtt a könyvtárügy jövője?*

Jelen pillanatban két olyan ügy is van a luxembourgi székhelyű Európai Unió Bírósága (EUB) előtt, amelynek kimenetele jelentősen befolyásolhatja az európai könyvtárügy jövőjét.

A C-174/15. sz. ügy

A hollandiai nyilvános könyvtárakat tömörítő szövetség (Vereniging Openbare Bibliotheken, VOB) keresetet nyújtott be a nyilvános haszonkölcsönzés után járó jogdíjak felosztásáért felelős szervezet, a Stichting Leenrecht ellen. A cél végső soron annak kiderítése volt, hogy a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról szóló (2006/115/EK) irányelv mennyiben vonatkozatható az e-könyvek kölcsönzésére. A holland bíróság az Európai Bírósághoz utalta az ügyet (C-174/15. sz. ügy)¹, amelynek részletesebb ismertetését megtaláljuk az Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (SZTNH) oldaláról letölthető *Összefoglaló az Európai Unió Bírósága szellemi tulajdont érintő ügyekben hozott ítéleteiről: 2015/II. negyedév* című dokumentumban². Ez alapján az előzetes döntéshozatali ügy tárgya: „a 2006/115/EK irányelv haszonkölcsönzés fogalma magában foglalja-e a nyilvánosság számára nyitva álló intézmények által végzett nem kereskedelmi célú, határozott idejű digitális haszonkölcsönzést is”. Ahogy az anyag fogalmaz: „a jogvita eldöntése szempontjából döntő jelentősége van annak, hogy az e-kölcsönzés a 2006/115/EK irányelv 1. cikkének (1) bekezdése, 2. cikke (1) bekezdésének b) pontja és 6. cikke értelmében vett »haszonkölcsönzésnek« minősül-e”.

Az eddigi jogértelmezések alapvetően abból indultak ki, hogy az elektronikus könyvek nem vehetők egy kalap alá a nyomtatottakkal, így az egyes e-kölcsönzési kezdeményezések³ is olyan modellekben gondolkodtak, amelyek a szerzőktől, illetve – inkább – kiadóktól származó engedélyeken, avagy a felhasználói jogok gyakorlójával kötött licenc-megállapodásokon alapultak. Az ilyen modellek nem csupán bonyolult eljárásokat, illetve az azok

---

* Szeretném megköszönni Munkácsi Péternek, a nemzetközi szerzői jog kiváló szakértőjének a cikkemmel kapcsolatban tett értékes, építő jellegű észrevételeit.

mögött húzódo összetett infrastruktúra meglétét igénylik, hanem egyszersmind kérdéseket vetnek fel a szerzői jogok hatékony érvényesülését illetően. Míg a nyomtatott művek esetén lehetőség van arra, hogy a szerzők a könyvtári kölcsönzések fejében díjazásban részesüljenek (lásd: Sztj. 23/A. §), addig sokak – így például az ügyben megszólított szerzői szervezetek, a Lira és Pictoright – szerint a licenctalapú e-kölcsönzési rendszerek inkább a kiadók vagy e-könyv-forgalmazók anyagi érdekeit szolgálják. Mindezek fényében különös fordulatként élhették meg az érintettek, hogy az EUB főtanácsnoka, Maciej Szpunar az említett ügy kapcsán megfogalmazott véleményében⁴ a 2006/115/EK⁵ irányelvben foglaltak dinamikus (vagy evolutív) értelmezése mellett érvel. Álláspontja szerint az eredeti, 92/100/EGK irányelv⁶ megalkotása idején az e-kölcsönzési technológia gyerekcipőben járt, ezért nem számolt a dokumentum ezzel a könyvtári szolgáltatási lehetőséggel.

A dinamikus értelmezés azt jelenti, hogy figyelembe vesszük a technika fejlődését, főleg olyan területen, mint a szerzői jog, amely igencsak ki van téve a változó technológia hatásainak. A főtanácsnok szerint tehát az olyan értelmezés, amely szerint a kölcsönzés fogalmában az e-kölcsönzés is benne foglaltatik, nincs ellentmondásban sem az irányelv céljával, sem annak szövegével. Úgy véli továbbá, hogy ez a megközelítés jelent megoldást arra is, hogy a szerzői jog betöltse hivatását, vagyis a szerzők – a kiadóikkal kötött szerződésektől függetlenül – méltányos díjban részesüljenek az egyes kölcsönzések után. A jogszabályi kivétel megfogalmazásakor ugyanakkor a jogalkotóknak ki kell térniük arra is, hogy az e-könyvek kölcsönzéséhez a szerző előzetes hozzájárulása szükséges, illetve a könyvtár csak jogtiszta forrásból származó e-könyvet kölcsönözteshet. A vélemény fontos következtetése, hogy a digitális korban a könyvtáraknak továbbra is el kell látniuk feladataikat a kultúra megőrzése és hozzáférhetővé tétele terén.

Kérdés, hogy az EUB a döntése meghozásakor mennyire teszi magáévá a véleményben foglaltakat. Mindenesetre ha Szpunar érvelését követve hasonló konklúzióra jutnak, a könyvtári szolgáltatásokat -- egyben a piacot is -- érintő jelentős változások elé nézünk. (Ugyancsak jelentős piaci változásokat eredményezhet az EUB előtt folyamatban lévő C-390/15 RPO lengyel eset⁷, amely az e-könyvek és az ÁFA kérdését érinti.)

A C-301/15. sz. ügy

Míg az előző ügy kimenetele a könyvtári e-kölcsönzésre lehet hatással, addig utóbbié a kereskedelmi forgalomból kikerült (out-of-commerce, OOC) művek speciális közös jogkezelését érinti.

Mindenekelőtt elmondható, hogy a jelenlegi, az egyenkénti engedélyezési eljárásokat vagy az épületen belüli, dedikált terminálokon történő olvasást támogató szűk törvényi keretek messze nem elégségesek a korszerű könyvtári feladatok betöltéséhez. Az e-könyvek könyvtári épületen kívüli (online) elérhetővé tételéhez, szolgáltatásához szükséges engedélyek egyenkénti beszerzése mindenekelőtt az OOC művek esetében tűnik lehetetlen vállalkozásnak. Ezt felismerve, 2015 nyarán az Igazságügyi Minisztériummal egyetértésben az Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala a 2014/26/EU irányelv⁸ átültetésére⁹ vonatkozó részletes koncepciójában javaslatot tett a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek speciális közös jogkezelésére.¹⁰ Az Európai Bizottság 2015 decemberében kiadott, *Modern, európaiabb szerzői jogi keretrendszer felé* című közleményében ugyancsak jelezte, hogy 2016 tavaszán jogi javaslat elfogadását fogja latolgatni annak érdekében, hogy „a kereskedelmi forgalomból kikerült művek digitalizálását egyszerűsítsék, illetve lehetővé tegyék a művek

elérését az EU területén”^{11, 12} Szlovákiában törvény¹³ tér ki az OOC művek jogkezelésére, a Cseh Köztársaságban egyelőre jogszabály-tervezet¹⁴ született a tárgyban. Mindkét dokumentum – hasonlóan az OSZK elképzeléséhez¹⁵ – az adott nemzeti könyvtárat bízza meg egy OOC-nyilvántartás létrehozásával. A szlovák törvényi rendelkezés szövege (saját magyarázásban) a következő:

„Kereskedelmi forgalomban nem kapható művek

(1) Kereskedelmi forgalomban nem kapható műveknek tekintjük azokat az írásos formában megjelent, kiadásra került irodalmi műveket, főként könyveket, folyóiratokat és hírlapokat, amelyek

- a) példányai nem szerezhetőek meg a tulajdonjog adásvétel útján/díjazás fejében történő átruházással; ez nem vonatkozik olyan használt eszközökre/dolgokra megvásárlására, amelyeket
- b) könyvtárakban, 1c) levéltárakban 1d) vagy múzeumokban 1e) őriznek, és
- c) amelyek a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek nyilvánosan elérhető, a Szlovák Nemzeti Könyvtár által vezetett listáján (továbbiakban: lista) szerepelnek.

(2) Az 1. szakasz rendelkezése azokra a fotográfiai és képzőművészeti alkotásokra ugyancsak vonatkozik, amelyek részét képezik az 1. által meghatározott műnek, vagy annak tartozékai.

(3) Mind természetes, mind jogi személy javasolhatja egy műnek az 1. szakasz szerinti listára történő felvételét. A Szlovák Nemzeti Könyvtár indokolatlan haladék nélkül megjeleníti a listára történő felvételre tett javaslatot a weboldalán.

(4) A Szlovák Nemzeti Könyvtár az 1. szakasz értelmében a listára veszi a művet, amennyiben a listára történő felvételre tett javaslat megtételét követő három hónapon belül

- a) meglátása szerint a mű példányai nem voltak megszerezhetőek a tulajdonjog adásvétel útján történő átruházásával, miután a normál körülmények között megkövetelhető egyszerű erőfeszítéseket tettek ennek vizsgálatára, valamint
- b) a szerző nem kifogásolta írásos formában művének a listára történő felkerülését.

(5) A szerző jogosult írásban a minisztérium által meghatározott jogi személytől kérvényezni a kereskedelmi forgalomban nem kapható művének a listáról való eltávolítását. A Szlovák Nemzeti Könyvtár egyszerű időn belül eltávolítja a kereskedelmi forgalomban nem kapható művet a listáról a szerző előzőekben említett írásos kérvényének vagy a közös jogkezelő szervezet által kiadott, a szerzőnek a 6. szakasz értelmében a közös jogkezelésből való kizárásáról szóló értesítés kézhezvételét követően.

(6) Amennyiben a szerző nem zárja ki kimondottan jogainak közös jogkezelés útján való kezelését, a felhasználónak jogában áll a kereskedelmi forgalomban nem kapható művet felhasználni példányok elkészítésére, a nyilvánosság számára való hozzáférésre, adásvétel vagy a tulajdonjog átruházásnak egyéb formájában megnyilvánuló terjesztésre az illetékes közös jogkezelő szervezettel kötött megállapodás alapján. A szervezetnek az 1. szakasz által meghatározott művek szerzőinek jelentős részét kell képviselnie. A szervezettel való megállapodás akkor is érvényes, ha az nem képviseli az adott kereskedelmi forgalomban nem kapható mű szerzőjét.”

Ami megtorpanásra készítette az uniós jogalkotást¹⁶, az a Marc Soulier és Sara Doko által benyújtott, a vonatkozó francia törvény¹⁷ jogszerűségét megkérdőjelező kereslet. A francia jogszabály még 2012-ben jelent meg, részletes ismertetésébe itt nem bocsátkozhatunk, megtettük ezt máshol¹⁸. Most a legegyszerűbben úgy foglalhatjuk össze a kérdést, hogy a felperesek szerint a törvény nincs összhangban sem a Berni Egyezményvel¹⁹, sem az InfoSoc irányelvben²⁰ foglaltakkal, amennyiben sérti a szerző kizárólagos jogát a műve

többszörözésének engedélyezésére, amikor is egy közös jogkezelőt iktat be az engedélyezési folyamatba. Ráadásul a törvényben megfogalmazott kivétel nem található meg az irányelvben felsorolt lehetséges szerzői jogi kivételek és korlátozások (l. 5. cikk) között, és egyébiránt sem felel meg annak az elvárásnak, amely szerint a kivételek és korlátozások *„kizárólag olyan különös esetekben alkalmazhatók, amelyek nem sérelmesek a mű vagy más, védelem alatt álló teljesítmény rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsítják a jogosult jogos érdekeit”* (5. cikk. (5) bekezdés).

Az Európai Bizottság nyilvánvalóan az eljövendő döntés fényében fogja mérlegelni, mik a lehetőségei az OOC művek (tömeges) digitalizálásának egyszerűbbé tételére, a szélesebb körű hozzáférés elősegítésére. Mindenesetre az már látható, hogy a francia modell a jelenlegi formájában nagy valószínűség szerint nem ültethető át, legalábbis ez olvasható ki az ügyben kiadott, Melchior Wathelet által jegyzett főtanácsnoki indítványból.²¹ A magunk részéről ugyanakkor a jelen keretek közt nemigen látunk egyéb járható utat, mint e művek speciális közös jogkezelésbe helyezését.

Az elektronikus könyvtári szolgáltatások modellje a remélt kedvező döntések tükrében

Ha az első ügyben a könyvtárakra nézve kedvező döntés születik, akkor az elektronikus megjelenő kurrens kiadványok kölcsönzése az évente megújítandó licencek vásárlása helyett a nyomtatottakéhoz hasonló elven működhet majd. A megvásárolt elektronikus kiadványok haszonkölcsönzései után járó jogdíjak kifizetése egy közös jogkezelő szervezeten keresztül történhet, éspedig az e-kölcsönzési rendszereket működtető könyvtárak által szolgáltatott statisztikák alapján. Nem őrödnek fel erőforrásaink, miközben igyekszünk eligazodni az e-könyv-szolgáltatók és az általuk kínált licenckonstrukciók labirintusában. A szerteágazó, bonyolult, sokszereplős engedélyezési folyamat tehát egykapussá válhat, csökkenhet a piactól való függés. Hasonló áll a nem digitálisan született dokumentumok könyvtári szolgáltatására: a mai jogi keretek mellett egy soklépcsős, idő- és energiaigényes jogtisztázási folyamat végén juthatunk el a szerzői jogosulthoz, akivel azután szerződést kell kötnünk, ha művét online szeretnénk szolgáltatni, illetve – egyáltalán – online szolgáltatás céljából többszörözni. Nem kétséges, hogy a dokumentumörökség teljes körű digitalizálását és hozzáférhetővé tételét célzó országos projektek esetén²¹ egy ilyen feladat elvégzése a lehetetlennel határos. Ha a C-301/15. sz. ügy a könyvtáros szakma számára kedvezően dől el, a könyvtári gyűjteményekben fellelhető OOC művek digitalizálása és a szélesebb olvasóközönség számára való elérhetővé tétele olyan modellben valósulhat meg, amelyben a könyvtáraknak – a szlovák jogszabályi mintát idézve – *„jogában áll a kereskedelmi forgalomban nem kapható művet felhasználni példányok elkészítésére, a nyilvánosság számára való hozzáférésre, adásvétel vagy a tulajdonjog átruházásnak egyéb formájában megnyilvánuló terjesztésre az illetékes közös jogkezelő szervezettel kötött megállapodás alapján”*.

Az elektronikus könyvtári szolgáltatások remélt változásai

Az elektronikus könyvtári szolgáltatások ...	... a remélt kedvező döntések előtt	... a remélt kedvező döntések után
--	-------------------------------------	------------------------------------

kurrens, elektronikusan megjelenő (born digital) kiadványok e-kölcsönzése	licenc-megállapodások (gyakran évente megújítandók), szolgáltatóként/kiadványként eltérő licenckonstrukciók, sok partner (főként terjesztők, kiadók), erős piaci függés	megállapodás a közös jogkezelővel, egy partner (közös jogkezelő), mérsékelt piaci függés
kereskedelmi forgalomból kikerült művek digitalizálása (többszörözése) és online szolgáltatása (nyilvánosság-hoz való közvetítése)	bonyolult jogtisztázási (jogosultkutatói) folyamat, egyenkénti megállapodások (a többszörözésre és nyilvánossághoz való közvetítésre)	egyszerűsödő (a jogosultak aktivitására – ld. az OOC nyilvántartásból való törlésre vonatkozó kérelem – építő) jogtisztázás, megállapodás a közös jogkezelővel

Jóllehet, a remélt jogszabályi változások a kurrens e-kiadványok kölcsönzése terén az erős piaci függés mérséklődését vonhatják maguk után, nem szabad elfeledkezni arról, hogy mindannyian abban vagyunk érdekeltek, hogy egy piaci értelemben is stabil, széles körű érdekeltségen nyugvó, működőképes modellt állítsunk fel. Voltaképp ezt az alapelvet fektetik le az olyan uniós dokumentumok, mint az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól szóló (2012/28/EU) irányelv²³ vagy a kereskedelmi forgalomból kivont könyvek újbóli elérhetővé tétele érdekében létrejött egyetértési megállapodás.²⁴

JEGYZETEK

1. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=164990&pageIndex=0&doclang=HU&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=752205>
2. Összefoglaló az Európai Unió Bírósága szellemi tulajdont érintő ügyekben hozott ítéleteiről: 2015/II. negyedév, 13-14. p. – <http://www.hipo.gov.hu/sites/default/files/files/professional/cjeuosszefoglalo201502.pdf>
3. Ilyen például a francia Prêt numérique en bibliothèque (PNB) – https://dilicom-prod.centprod.com/documents/307-PNB_Presentation_V0201.pdf
4. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=180332&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=184319>
5. Az Európai Parlament és a Tanács 2006/115/EK irányelve (2006. december 12.) a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról (kodifikált változat) – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006L0115:HU:HTML>
6. A 2006/115/EK irányelv ennek kodifikált változata.
7. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=170048&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1366983>
8. Az Európai Parlament és a Tanács 2014/26/EU irányelve (2014. február 26.) a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32014L0026>
9. 2016. évi XCIII. törvény a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről – http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1600093.TV&timeshift=ffffff4&xtreferer=00000001.TXT
10. Részletes koncepció a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú enge-

- délezéséről szóló 2014/26/EU irányelv átültetéséhez megalkotandó magyar jogi szabályozás főbb tartalmi kérdéseivel kapcsolatban 31-36. p. – https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/20150710_kjk_ire_reszletes_atultetesi_koncepcio_konzultaciora_0.pdf
11. Towards a modern, more European copyright framework, 6. p. – http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?action=display&doc_id=12526
  12. Az Európai Unióban jelenleg alapvetően két modell létezik a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek felhasználására: a francia és a német. Ezeket a 10. sz. jegyzetben hivatkozott részletes koncepció bővebben ismerteti (32-33. p.).
  13. 283 Zákonn z 12. septembra 2014, § 12c – <http://www.noveaspi.sk/products/law/Text/1/82751/1/2>
  14. Ismerteti: Matušík, Zdeněk: Digital Libraries in the Czech Republic: Copyright Framework Development = Digitální knihovny v České republice: vývoj autorskoprávního rámce. In: Libraries V4 in the Decoy of Digital Age : proceedings of the 6th Colloquium of library and information experts of the V4+ countries held from 31st May - 1st June 2016 in Brno = Knihovny zemí V4 v nástrahách digitálního věku : sborník příspěvků ze 6. kolokvia knihovnicko-informačních expertů zemí V4+ konaného 31. května - 1. června 2016 v Brně. Brno, The Moravian Library, 2016. 253-284. p.
  15. Dancs Szabolcs: A jogvédett művek közös jogkezelésének, digitalizálásának és legális szolgáltatásának aktuális kérdései, Könyvtári Figyelő, 61(4). 2015. 4. sz. 482-488. p.
  16. Megjegyzendő, hogy bár *Az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól szóló 2012/28/EU irányelv* nem határozza meg az OOC művek felhasználását, preambulumban kitér rá (4): „Ez az irányelv nem érinti a tagállamokban kialakítás alatt álló azon konkrét megoldásokat, amelyek célja, hogy olyan tömeges digitalizálási kérdésekkel foglalkozzanak, mint például az ún. »kereskedelmi forgalomba nem kerülő« művek. Az ilyen megoldások figyelembe veszik a különböző típusú tartalmak és a különböző felhasználók sajátosságait, és a releváns érdekelt felek közötti megegyezésre építenek.” – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012L0028&from=HU>
  17. LOI n° 2012-287 du 1er mars 2012 relative à l'exploitation numérique des livres indisponibles du XXe siècle – <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=?cidTexte=JORFT EXT000025422700&dateTexte=&oldAction=rechJO&categorieLien=id>
  18. Dancs Szabolcs: „A digitális felvilágosodás felé”: az ARROW program és az OSZK – digitalizálás, szerzői jog, innovatív megoldások, Könyvtári Figyelő, 59(3). 2013. 3. sz. 465-484. p. – <http://ki.oszk.hu/kf/2013/09/a-digitalis-felvilagosodas-fele-az-arrow-program-es-az-oszk-%E2%80%93-digitalizalas-szerzoi-jog-innovativ-megoldasok/> (Megtek.: 2016. július 13.)
  19. 1975. évi 4. törvényerejű rendelet az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről – http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97500004. TVR
  20. Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001L0029:HU:HTML>
  21. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=181445&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=HU&cid=274972>
  22. Lásd. Az UNESCO „Recommendation concerning the preservation of, and access to, documentary heritage including in digital form” című ajánlását – http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49358&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
  23. Lásd: 16. jegyzet!
  24. Memorandum of Understanding: Key Principles on the Digitisation and Making Available of Out-of-Commerce Works – http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-info/20110920-mou_en.pdf (Megtek.: 2016. augusztus 23)
-
-

A tudomány élőködői

Denveri beszélgetés Jeffrey Beall-lel

Jeffrey Beall a coloradói egyetem docense és könyvtárosa. Nevéhez fűződik a „parazita folyóiratok” kifejezés megalkotása. Az általa összeállított listához fordulnak nap mint nap azok a kutatók és szerzők, akik szeretnének megbizonyosodni egy-egy tudományos folyóirat vagy kiadó hitelességéről és értékéről, amikor elektronikus postafiókjukban megpillantanak egy felkérést például egy tanulmány írására vagy szerkesztőbizottsági tagságra.

Jeffrey Beall közel hét éve írja a *Scholarly Open Access* (Tudományos nyílt hozzáférés) nevű blogbejegyzéseit (scholarlyoa.com). A világ minden tájáról érkeznek tippek és megjegyzések a halkszavú könyvtároshoz, aki aztán rendkívül határozottan állást foglal egy-egy újonnan felbukkanó nyílt hozzáférésű (Open Access, OA) folyóirat minőségéről. A blog mellékterméke azonban ennél is nagyobb érdeklődésre tarthat számot. Beall listája – ahogy röviden nevezik – valójában a „potenciális, lehetséges vagy valószínűleg parazita kiadók” gyűjteménye. Ezzel párhuzamosan fenntart egy másikat is, a nagy kiadóhoz nem tartozó, szülő parazita folyóiratok listáját. A tudomány és a tudományos publikálás szempontjából legértékesebb rész a kritériumok felsorolása és indoklása, amelyek alapján egy adott kiadó vagy folyóirat a listára kerül. Az „írj vagy leírnak” kényszere alatt publikáló és az elektronikus Open Access közlemények útvesztőjében kiutat kereső tudósok számára biztos fogódzót jelent Beall követelményrendszere. Az azonnal szembeűnő fogyatékoságok (gyatra helyesírás, silány központozás, túlzó felülfogalmazás, kitekert angolság, csábító ígéretet stb.) mellett Beall olyanokra is kitér, mint a kiadói és szerkesztői gyakorlat, a lap színvonala és menedzselése, az átláthatóság és az integritás.

Beall listája évente frissül az éves blogbejegyzések és gyűjtés alapján. 2011-ben mindössze tizennyolc kiadó szerepelt rajta. Ez a szám 2016-ra 923-ra növekedett. Reményei szerint a döntéshozók, akik a kutató publikációs listája alapján írják alá a munkavállalói vagy előléptetési dokumentumokat, szét tudják választani az ocsút a búzától, és a parazita folyóiratokban megjelent tanulmányokat a valós értéküknek megfelelően veszik figyelembe.

2016 májusában Denverben Jeffrey Beall meghívott előadóként szerepelt a mentálhigiénés és addiktológiai könyvtárosok konferenciáján. A Rutgers Egyetem Alkoholtudományi Intézete könyvtárosainak adott interjú magyar változatához, az interjú magyar közönség számára történő átdolgozásához lelkesen hozzájárult. Sokfelé hívták a világban, az év elején Prágában járt, és ott-tartózkodásunk alatt Moszkvába készült. Magyarországon még nem járt, de szívesen eljönne. Az interjú angol változata két részletben jelent meg (*Rutgers Center of Alcohol Studies Information Services Newsletter* és *SALIS News*).

– *Hogyan került érdeklődése középpontjába a parazita folyóiratok témája?*

– 2008-2009 között épp habilitálás előtt álltam, amikor egyre-másra kaptam a gyanús felkéréseket könyvtártudományi szakfolyóiratoktól. Akkoriban nagyon kellett a publikáció, és új lapok után kutattam, ahova írhatnék. Feltűnt, hogy az e-mailekben sok a nyelvtani hiba. A címek számomra ismeretlenül hangoztak, és az invitálás gyakran a lap első évfolyamának első számába szólt. A lehetséges témák széles körben mozogtak. Általában egy másik létező folyóirat területét fedték le, vagyis igazából nem látszott szükségesnek az új kiadvány kiadása. Ez így együtt mind feltűnő volt, és elkezdtem ezeket a spam e-maileket kinyomtatni és egy mappába összegyűjteni. Akkoriban írtam már ezt a blogot, és a listát oda is feltettem. 18 folyóiratból állt, és a kutyát sem érdekelte 2009-ben.

Egy évre rá adtam még további folyóiratokat a listához, majd 2011 decemberében elkészült a harmadik kiadás. Akkor indult be az egész, ápolónókkal, ápolástani kutatókkal. Valaki szétküldte a honlapom linkjét a levelezőlistájukra, utána továbbították más listákra is. Attól kezdve elszabadult a pokol. Nem gondoltam volna, hogy mindez bekövetkezik. Addig én csak itt csendesen magamnak katalogizáltam a hátsó irodában.

– *Miért pont egy könyvtáros fedezte fel ezt a tendenciát?*

– Egész életemben katalóguscédulákat gyártottam. A parazita kiadók listája olyan, mint egy katalógus vagy index. E mellett – mint egyetemi könyvtáros – az ember állandóan arra kényszerül, hogy újra felfedezze önmagát. Nem nagyon léteznek már kézzel fogható gyűjtemények. A megújulás egyik módja, hogy az oktatóknak és kutatóknak számukra értékes szolgáltatásokat nyújtunk. Ezt csinálom én is. Remélhetőleg a munkám segít a tudósoknak itt is, és bárhol máshol a világon, abban, hogy elkerüljék a rossz folyóiratokat.

– *Mennyire értékelik a munkáját itt helyben?*

– A legtöbb kutató nagyon hálás. Gyakran fordulnak hozzám konkrét kérdéseikkel bizonyos kiadókkal kapcsolatban. Az egyetem számára viszont nem könnyű, mert sok kiadó visszavág, amolyan kötekedő módon. Ha nem tetszik a kiadónak, amit írtam róluk, akkor elkezdik e-mailekkel bombázni az egyetemi vezetést és a kollégáimat. „Jeffrey Beall egy hazug disznó!” Azt remélik, hogy addig idegesítik a többieket, hogy végül befogom a számat. Kötekednek. Az egyetem tisztában van vele, hogy mire megy ki a játék, szerencsére. De akkor is idegesítő.

– *Mit tesz az egyetem az esetleges perek ellen?*

– Nincsenek perek. Csak fenyegetőznek. Az egyetemi jogász jó haverom lett. Rendszeresen meglátogatom az irodájában, most is hozzá készülök. De egyetemi kutatói státuszom van, és ez a kutatási témám. A kutatást pedig védi a kutatói szabadság, amiért rendkívül hálás vagyok.

– *Érdekes, hogy a lista egy könyvtáros szakfolyóiratból nőtt ki. Az ember általában orvosi vagy természettudományi lapokat lát manapság.*

- Persze, ahol a pályázati pénzek vannak.
- *Abogy a saját intézetünk kutatóinak küldött levelek számának birtelen megnövekedéséből megítélhetjük, az addiktológia most van feljövőben. Az év elején öt kutató felkéréseit gyűjtöttük. Három hónap alatt több mint négyszáz e-mail érkezett. Az addiktológia alkalmazott tudomány, és a gyógyításban is használják. Milyen negatív hatása van a parazita folyóiratoknak az addiktológiában és általában az alkalmazott tudományokban?*
- Vegyük például azt, ami új gyógyszerekkel esett meg. Létrehoznak egy gyógyszert, és jó színben akarják feltüntetni. Ezért aztán tudományos közleményeket írnak róla. De a gyógyszer nem valódi, vagyis a cikk nem menne át a szakértői rostán. Így a tanulmányt egy parazita lapban közlik. Majd megpróbálják a szert eladni a befektetőknek, vagy a betegeknek, hivatkozva a parazita folyóiratokban megjelent cikkekre. Se a befektető, se a beteg nem tudja, hogy ezek parazita lapok. Elsőre valódinak látszanak. Ez történt egy GeMAF nevű szerrel. Az orvostudományi kutatás a legfontosabb az összes közül, mert az az emberek egészségével és jólétével foglalkozik. Arra is van esély, hogy a parazita lapban közölt kutatást megpróbálják a klinikai gyakorlatba átültetni. Alapja semmi, a szakmai bírálat nem volt megfelelő, tehát nagy veszéllyel lehet számolni az ilyen esetekben.
- *A kutatók mely csoportja van legjobban kitéve a parazita lapok csábításának?*
- Bárki, aki pályázati pénzek fölött diszponál. A parazita kiadók pontosan tudják, hogy a kutatók pályázatok alapján végzik munkájukat, és hogy a pályázati összeg egy része a tudományos közlemény költségeire fordítható. Azért van olyan sok parazita orvosi folyóirat. Az addiktológiával is valószínűleg ugyanez a helyzet. A társadalomnak érdeke, hogy csökkentse a szenvedélybetegek számát, így nagy összegeket fektet a kutatásba, hogy megoldást találjunk. A parazita kiadók mindezt jól tudják. Piackutatásban elől járnak.
- *Mi a helyzet a fiatalabb kutatókkal, pályakezdőkkel?*
- Ők azért eshetnek könnyen áldozatul, mert még nincsenek tisztába a tudományos publikálás rendszerével. A parazita kiadók mindenféle trükköket alkalmaznak a spam e-mailekben. Személyre szabott levelet küldenek. Megdicsérik a kutató legutóbbi cikkét, és amikor az ember fiatal, a pályája elején áll, akkor hamar megőrül az ilyen dicséretnek. Vagyis felmagasztalják és kihasználják őket. A felkérés egy újabb cikk megírására, sajnos, gyakran sikerrel jár. A legfontosabb, hogy tájékoztassuk a kutatókat a parazita kiadók trükkjeiről, hogy miként működnek. Ezt próbálom tenni én is.
- *Mi a helyzet az angol nem anyanyelvűkként beszélőkkel? Még az angolul jól tudók sem mindig megfelelően értelmezik az apróbetűst részt.*
- Ha az angol nem az anyanyelve valakinek, akkor még nehezebb megítélni egy angol nyelvű kiadó honlapjának értékét. Legalábbis ezt jelzik a világ minden tájáról érkező e-mailek. Borzasztóan nehéz. Hiába tudok jól spanyolul, ha egy honlap nem angolul van, nekem is nehéz megítélnem. Csaknem anyanyelvi szinten kéne beszélnem ahhoz a spanyolt.
- *Akkor térjünk rá magára a folyamatra, abogy Jeffrey Beall eldönti egy kiadóról, hogy parazita. Abogy olvassa a szöveget, egyből valami gyanús lesz? Hogyan állt össze a honlapon közzétett követelményrendszer, amiből mi, földi balandók bizalommal fordulhatunk?*
- Az alaplolgokból, mint például az átláthatóság hiánya, a becsapás különféle változatai, és ahogy semmibe veszik a tudományos publikálás szabályait. A legtöbb döntés nagyon

könnyű, mert annyira egyértelmű, hogy parazita a kiadó. Amikor csak lehet, a kiadó szintjén mérlegek. Nincs időm az egyes lapokat áttekinteni.

– *Kivéve a szülő folyóiratokat.*

– Igen, akkor nincs más választásom. Azért készült két lista. Gyakran azt látom, hogy igen rövid idő alatt hoznak össze egy lapot. A cím pedig túl széles körű, vagy egy létező lap mintájára készült a kiadvány. A legtöbb tudományág telített, nincs szüksége újabb folyóiraatra.

– *A lap neve ennyire árulkodik? Akkor is, ha nem ismerős a tudományág?*

– Sajnos, a folyóiratok címét nem lehet szerzői joggal levédeni. Mint márkát lehetne, de a legtöbbször nem jegyzik be. Emiatt nagyon könnyű egy létező folyóiratot "eltéríteni", vagyis a címét lenyúlítani.

– *Íme a válasz a korábbi kérdésre, hogy miért pont egy könyvtárosnak jutott eszébe összeállítani ezt a listát: mert a könyvtáros mindezzel tisztában van, ismeri a forrásokat és az eszközöket.*

– Amikor valaki panaszkodik arra, amit csinálok, néha azt mondom, hogy a kutatók is írnak recenziókat, könyvismertetőket. Az én termékem lényegében egy periodika-ismerető. Ki lehetne jobb arra, hogy ilyet írjon, mint egy könyvtáros?! Ennyi az egész. A lista lényegében egy közös periodika katalógus. A folyóiratcímek legitim kiadványnak tűnnek, ha egy kutató publikációs listáján látjuk őket.

– *Véleménye szerint a parazita folyóiratokban publikáló szerzők áldozatok vagy inkább a könnyebb megoldást választják?*

– Mindkettő igaz.

– *Miért mennek bele? Hogy egy közleménnyel többet írassanak az önéletrajzukba, publikációs jegyzékükbe?*

– Igen, mert kell a habilitáláshoz, az előléptetéshez, az éves értékeléshez. Felhasználható állaspályázatoknál.

– *Kiváttázzák, hadd nőjön a lista. Ugyanez a helyzet a szerkesztőbizottsági tagsággal is?*

– Az kicsit más. Vannak olyan folyóiratok, amelyek ráteszik a kutató nevét a szerkesztőbizottság tagjainak listájára a kutató beleegyezése és tudta nélkül. De sokan a könnyen szerzett elismerés miatt vállalják a bizottsági tagságot, hiszen ez is újabb sor az önéletrajzon.

– *A megoldás felől közelítve, hogyan látja a szakmai bírálatok szerepét? Szükség lenne valamiféle előírásra vagy akkreditációra?*

– Jó kérdés! A tudományos kiadóipar nem tudja jól ellenőrizni önmagát. Más területeken léteznek akkreditációs folyamatok és cégek, a tudományos kiadásban nincsenek ilyenek. Pedig nagy szükség lenne rájuk. Jelenleg az egész rendszerben kaotikus állapotok uralkodnak. Ugyanakkor az Open Access mozgalom képviselői nagy hatalommal és jelentős befolyással rendelkeznek. Forszírozzák a szerzői díjas Open Access modellt, annak ellenére, hogy rengeteg bizonyíték van arra, mennyire problematikus.

– *Lát valamilyen megoldást? Hogyan lehetne megkülönböztetni a legitim lapokat? Valami jehénnel vagy akkreditációs folyamattal esetleg?*

– A parazita lapok egyből lekoppintanak azt is. Ha megnézzük a folyóiratokat, a legtöbb honlapján ott található az impakt faktor.

– *A kamu impakt faktor.*

– Bizony! Koppintanak. Kiteszik a COPE emblémát a honlapra, vagy az EBSCO-t. Van vagy százféle logó a honlapjukon, pedig egyik céggel sincs valódi kapcsolatuk. Nem, nem hiszem, hogy egy jelvény használata önmagában működjön. Az egyedüli járható út szerintem a szerzők felvilágosítása. A másik, bár ennek emlegetéséről gyakran lebeszélnek, az előfizetéses modell, amelybe az értékelés, mint tényező szervesen beépül. Ha egy folyóirat silány tartalmat publikál, lemondjuk az előfizetését. Az Open Access lapoknál nincs mit lemondani. A szerző egyben a vásárló is. Az a probléma, hogy az Open Access modell alapvetően hibás. Akkor viszont mi legyen? Térjünk vissza az előfizetéses modellhez?

– *Ráadásul már nemcsak folyóiratokról beszélünk, hanem könyvekről és konferenciákról is. A parazita jelenség átnyúlik a lapkiadáson túl más területekre is. Ezekről készül valamilyen nyilvántartás?*

– Az én munkám a tudományos Open Access folyóiratokra terjed. A blogbejegyzésekben megemlítem a konferenciákat, mert fontosnak tartom, hogy figyelmezzem a tudósokat. De nincs időm egy újabb listát összeállítani. A California Institute of Technology-nél Dana Roth összegyűjtötte a legrosszabbakat. De valóban, a konferenciák gomba módra szaporodnak, elsősorban Kelet-Ázsiában. Sajnos, nincs időm újabb listát készíteni.

– *Ami egyből a következő kérdésbe vezet. Amikor parazita kiadókról hallunk, miért mindig csak Jeffrey Beall jön szóba? Miért nem hallunk másokról?*

– Nagyon örülnék a versenytársaknak, mert nem fogom tudni ezt sokáig folytatni. Túl sok már most, abba kellene hagynom, évek óta mondogatom. Bárcsak többen csinálnák ezt a munkát! Bárcsak valaki előállna egy jobb módszerrel, vagy versenyre kelne velem! A legtöbb egyetemi könyvtáros nagy rajongója az Open Accessnek, és egyben nagyon idealista. Nem akarják belátni, hogy a Gold Open Access modell számos problémát hordoz. Nem utolsósorban, a lista rengeteg időmet elveszi.

– *Egyértelmű abban, hogy a legfontosabb a felhasználók felvilágosítása és tájékoztatása.*

– Nem látok semmilyen más módot a probléma megoldására, ezért csinálom.

– *De hogyan lehet őket felvilágosítani? Jeffrey Beall rengeteget tesz, előad konferenciákon, blogot ír. Mit tehet a hétköznapi könyvtáros?*

– A legnagyobb gond, hogy a könyvtárosok egy része a politikát helyezi előtérbe a könyvtárossággal szemben. A személyes politikai meggyőződésük fontosabb, mint a munkájuk. Az első számú elkötelezettség a politikai álláspontjuk támogatása, vagyis az Open Access propagálása, ahelyett hogy valóban az oktatók, kutatók és diákok segítségére lennének az egyetemen. Konkrétabb válaszként azt mondhatom, hogy a könyvtáros segíthet a felhasználóknak a parazita és alacsony színvonalú lapok felismerésében. Segíthet, hogy a szerzők nagy ívben kerüljék ezeket, ne küldjenek cikkeket nekik, ne idézzék őket, és ne legyenek szerkesztőbizottsági tagok.

– *Ha Open Accessről beszélünk, a Gold Open Access modellre legalább háromféle meghatározással találkoztunk. Egyik szerint a szerzői díjas, másik szerint csak a referált lap lehet Gold, a harmadik pedig csak azokat tekinti annak, amelyek nem repozitóriumként szolgálnak. Mi a meghatározás tehát?*

– Az én meghatározásom nem esik egybe az Open Access-pártiakéval. Véleményem szerint a Gold Open Access a szerzői díjas Open Access, amikor a kutató fizet azért, hogy eredményeit publikálja. Az Open Access hívei szerint minden Gold Open Access, ami online van és ingyen hozzáférhető. Más szóval, nem tesznek különbséget aközött, hogy a szerző fizet érte vagy sem. Léteznek olyan folyóiratok, amelyek az olvasó és a szerző szá-

mára egyaránt ingyenesek, ezeket Platinum Open Accessnek nevezem. Nem én találtam ki, de gyakran használom. Az Open Access hívei a Gold és Platinum kategóriát egyaránt Goldnak nevezik, mert így akarják definiálni a Gold Open Access lapokat, mondván, hogy a legtöbb Gold Open Access folyóirat esetében nem fizet a szerző közlési díjat. Egy 2012-es tanulmány, amely a DOAJ (*Directory of Open Access Journals*) folyóirat listáját használta, nem az enyémet, ezt mutatta ki. Ezt használják arra, hogy propagálják az Open Access folyóiratokat, és ez egyáltalán nem becsületes eljárás. Vagyis, létezik Gold Open Access, Green Open Access és Platinum Open Access.

– *Az addikciótudomány területén is vannak Platinum Open Access folyóiratok. Például az állami támogatással működő országos szakmai szövetségek sikeres Open Access kiadók lehetnek. Nem tisztességes ezeket egy lapon említeni a parazita lapokkal.*

– Azok Platinum Open Access lapok. Ezek esetében nem áll fenn az inherens érdeklentét, miszerint minél több cikket publikálnak, annál nagyobb a bevételük. Az egyetlen probléma az ilyen lapokkal a szűkös költségvetés, ami miatt a lap esetleg nem engedheti meg magának anyagilag az értéknövelő szolgáltatásokat, mint például a szöveggondozás vagy CrossRef. Így nem sok értéket tudnak a szerző munkájához hozzáadni. A Platinum Open Access lap ezért nem mindig a legjobb választás publikálás szempontjából, ami a modell nagy hátránya.

– *A DOAJ úgynevezett fehérlistája jobb, mint a parazita lapok feketelistája? Mennyiben egészíti ki a kettő egymást?*

– Lehetséges lenne, de a fehérlisták sok problémával járnak. Több ilyen kezdeményezés is létezik, például a Quality Open Access Market Hollandiában vagy a JournalGuide Észak-Karolinában. A DOAJ ellentmondásos. 2013-ban pórul jártak a *Science* szerzői kísérlete során, amikor is a mintaként szolgáló DOAJ-lapok 45 százaléka fogadta el a kamu cikket. 45 százaléka! A DOAJ túlságosan megbízik a kiadó által szolgáltatott információban, ami pedig gyakran nem fedti a valóságot.

– *Mi a helyzet a folyóirat-aggregátorokkal, akik az absztraktokat és indexeket állítják elő? Milyen szerepet játszanak az elkülönítésben?*

– A probléma részeseivé váltak. Ott vagyunk a könyvtáros konferencián, elmegyünk az EBSCO-ebédre, nézzük a diákat, ahogy büszkén mutogatják, milyen sok folyóirat tartozik hozzájuk. Nekik az az érdekük, hogy minél több lapot tehessenek be az adatbázisukba. Hogy elmondhassák, nekünk több van, mint a Scopusnak, és a Scopus azt mondhatta, nekünk több van, mint az EBSCO-nak. Érdekük, hogy minél nagyobb legyen az adatbázis. És mivel nagy a verseny az indexek között, a parazita lapok is bekerülnek.

– *Komolyan? Akkor, ha mondjuk, az Academic Search Premierben keresgél az ember, belebotlik esetleg?*

– Nem az a legrosszabb, de van néhány olyan cím benne, aminek nem lenne szabad ott lennie. Egyébként meg szinte mindegyik parazita lap honlapján ott díszel az EBSCO címere.

– *Mi a helyzet az amerikai állami pályázati pénzekből finanszírozott kutatás ingyenes hozzáférhetővé tételével? Közpénz, tehát mindenki számára legyen elérhető?*

– Aki a pénzt adja, joggal szabhat feltételeket. Viszont a PubMed és PubMed Central adatbázisokat fenntartó National Center for Biotechnology Information nem végez va-

lami jó munkát a parazita folyóiratok kigyomlálása terén. Teljes csőd az egész. És a probléma egyre növekszik.

– *Ami rendkívül veszélyes, mivel szoros kapcsolatban állnak a kutatásokat finanszírozó intézményekkel. Nem a legjobb üzenet a tudósok számára. Amikor mi könyvtárosok azt mondjuk, hogy abban a folyóiratban mégsem kéne publikálni, akkor a tudós jogosan mondhatja, hogy ...*

– De hát benne van a PubMedben! A PubMed nem fehérlista, és nem lenne szabad fehérlistaként használni. Csak a MEDLINE-t szabad fehérlistaként használni. De próbáld meg erről meggyőzni a tudósokat! A MEDLINE egy alaposan karbantartott gyűjtemény.

– *Következő kérdésünk a csálók személyére vonatkozik. Lehet, hogy szélhámosok állnak a parazita kiadók háttérében? Vagy csak egy? Túl sokra értékeltük őket?*

– A parazita kiadók háttérében sok-sok szélhámos áll. Bizonyos kiadványokat bizonyos céllal hoznak létre. Egyes lapok inkább internetes csalásnak számítanak, mintsem tudományos publikációs szélhámianak. Más lapokat egyszerűen azért alapítanak, hogy tudományos kreditet biztosítsanak saját maguknak. Egy adott csoport beindít egy lapot, mindenki közöl benne, majd egymást idézik. Aztán pedig ezeket használják az előléptetéshez. Lényegében egy ember hozza létre a lapot. Ha véletlenül közlemény érkezik egy külső szerzőtől, remek, lehet egy kis pénzt is keresni. De a valódi cél ebben az esetben nem a bevétel, hanem az előléptetés.

– *Ezek Gold Open Access folyóiratok?*

– Természetesen. Mivel nem lenne senki, aki előfizetne ezekre. Legalább is azok, amiket én látok, mind Gold. Ha nem Gold Open Access, általában nem szoktam vele foglalkozni, néhány kivételtől eltekintve. A listámon szerepel néhány előfizetése folyóirat is, ami nagyon alacsony színvonalú.

– *A Green Open Access modellel nincs probléma, ugye? Azok a cikkek vették a lécezt a szakmai referálás és a szerkesztés szempontjából, csak nincsenek betörölve, és nem jelentek meg.*

– Hiányzik a szöveggondozás is.

– *Így van. Viszont a nagyjából elé lehet tární az úgynevezett post print változatot. Kinek áll érdekében egy tanulmányt nem végleges változatát tárolni ezekben a repozitóriumban, amikor a cikket egy folyóirat egyébként is közölni fogja?*

– A Green Open Access kimondatlan célja az előfizetési folyóiratok aláaknázása. Az ötlet egy magyar származású tudóstól származik, Stevan Harnad a neve, most Kanadában él. Rengeteg erőfeszítése van benne. Az volt a szándéka, hogy a szerzők annyira szokjanak hozzá az önarchiváláshoz ezekben a repozitóriumban, hogy a végén azt mondhasák, nincs szükségünk folyóiratokra. Elhelyezzük a cikket a repozitóriumban publikálás helyett. De ez teljes kudarcba fulladt. Harnad lényegében beismerte, hogy feladta tervét, ami megint csak az Open Access napjainak leáldozását jelzi.

A másik gond a Green Open Access modellel, hogy ha egy szerző ezt választja, akkor egyik cikk egyik repozitóriumba kerül, a másik a következőbe. A legtöbb esetben nincs DOI (*Digital Object Identifier*) a cikkhez rendelve. Terjesztük az eredményeiket mindenfelé – egy word dokumentumban. Én is kipróbáltam, mert meg akartam tudni, milyen. Feltöltöttem egy sor közleményt az e-Lis nevű repozitóriumba, a könyvtártudományok gyűjtőhelyére azért, hogy tanuljak belőle.

– *Ezeket sokan olvassák?*

– Van ugyan statisztika az oldalon, de nem nagyon nézegetem. Egy olyan cikk is van köztük, amit máshol nem publikáltam. A *Journal of Librarianship and Scholarly Communication* című lapba szántam, de annyit vacakoltak a változtatásokkal, hogy végül beláttam, nem akarnak tőlem közölni.

– *A hírneve miatt?*

– Igen, a nevem és a munkám miatt. Meg hogy ez egy eléggé vitatott lap, extrém balos Open Access. Én meg nem akartam a cikket máshova beadni közlésre, mert túl sokat változtattam rajta a szerkesztők utasításai alapján. Feltettem az e-Lisre, és onnan hivatkozzák, mint *self-published manuscript*, vagyis szerző által kiadott kézirat. Ebben a cikkben próbáltam meg kifejleszteni a koncepciómat, amit tudományos publikációs írástudásnak kereszteltem.

– *Nagyszerű elnevezés. Talán ez a megoldás.*

– De nem akarják kiadni!

– *Mennyiben találja ezeket a vitákat és beszélgetéseket termékenyek?*

– Attól függ, mennyire átpolitizáltak. Sokan ki nem állhatnak engem. Látom, milyen megjegyzéseket írnak a bloghoz és egyéb közösségi oldalakon, csupa gyűlölködés.

– *De ugye tisztában van azzal, hogy milyen fontos munkát végez?*

– Remélem, hogy sokan tartják fontosnak. Szerintem az orvosi kutatás a legfontosabb tevékenység az emberiség számára. Mi lehet fontosabb, mint az orvostudományi kutatás?

– *Az utolsó kérdés cicás lesz. Elvégre könyvtárosok vagyunk, muszáj macskákról is beszélünk. Amikor magyarra fordítom az angol predatory kifejezést, a legjobb magyar szó a parazita. Nem predátor, vagyis ragadozó, ami csak egyszer-egyszer csap le az áldozatára, hanem mint a pióca, inkább élősködik, mint ahogy ezek a kiadók élősködnek a tudományon. Most jön a cicca. Amikor szalagféreg élősködik a macskán, egy tablettát, és meg van oldva. Létezik tablettát a parazita kiadók ellen?*

– Sajnos, nincs egyszerű megoldás. Legalábbis a közeljövőben nem úgy tűnik, hogy lenne. A probléma az, hogy túl sokan propagálják a Gold Open Access modellt, minden fogyatékosága ellenére. A Platinum modell sokkal jobb lenne. De szerintem egyre többen beismerik, hogy a szerző által fizetett közlési díj nem jó ötlet. Bizonyos kutatók nem kapnak teret. Ha valakinek nincs pályázati pénze, ha valaki nem aktív dolgozó, de folytatja kutatásait nyugdíjasként, akkor nem áll semmilyen forrás a rendelkezésére, hogy kifizesse a szerzői díjakat.

– *Ezek a beszélgetések felélénkítik? Vagy inkább untatják?*

– Dehogy! Gyakran tanulok belőlük valamit. Szeretek a párbeszédet, szeretek kérdésekre válaszolni az előadásaim során is. Nagyon érdekesek számomra. Amit mostanában tudtam meg, hogy egyre többen dolgoznak az Open Access-iparban. Nos, számukra én vagyok az ördög, mert fenyegetést jelentek az állásukra.

– *Köszönjük a beszélgetést. Reméljük, nem untattuk halálra.*

– Nem, dehogy. Ez remek volt, szeretek ezekről beszélgetni. Főleg barátságos kollégákkal. Sokan úgy vélik, az interjúalany az ellenségük.

(Az interjú 2016. május 5-én készült Denverben.)

**Az interjút készítette: Hajnal Ward Judit – William Bejarano
Fordította: Hajnal Ward Judit**

Parazita lapok – a tudomány élőködői

2007 októberében történt, hogy intézetünk eminens kutatója egy e-mailt továbbított a frissen felvett intézeti könyvtárosnak véleményezésre. A levél neves tudósunkat egy újonnan alakult, nyílt hozzáférésű tudományos folyóirat szerkesztőségi bizottságába invitálta. Azóta sem derült ki, hogy csapdának szánta, esetleg intellektuális játszadozásnak, vagy tényleg úgy gondolta, hogy én ezt is majd kapásból tudni fogom. Az efféle kérés nem ritkaság, hiszen könyvtáros, akkor biztos tudja. Nos, az idő tájt hiába próbáltam az ilyesminek utánanézni valamely adatbázisban vagy listán. Mi mást tehet az ember a mintegy kéthónapos addiktológiai könyvtárosi múlttal, mint hogy valami olyasmire fordul, amihez ért, és nemcsak papírja van róla.

„Nyelvi szempontú bajok”

A mentőövet számomra a levél nyelvezete jelentette. Mindjárt az első mondat gyanúsán hangzott. „Az XY kiadó nagymúltú nemzetközi elismerést szerzett kiváló színvonaláért és legfelsőbb minőségű tudományos publikációiért [sic].” – Fordítás tőlem. Mi tagadás, remekül szórakoztam. Tovább olvasva a szöveget a középfokú angol nyelvvizsgán átengedhetetlen írásbeli dolgozatok mondatai csengtek vissza: ismétlődő nyelvtani hibák, mulatságos tükörfordítások, nem odaillő idiomák, az ismeretségi foknak nem megfelelő szóhasználat. Meg mintha direkt hosszú szavakat válogattak volna a szótárból, mint mi, fordítók az átkosban, amikor az angolul alig gagyogó elvtárs beszédjéhez a magyar kifejezést, szándékosan, a nehezebben kiejthető szóval fordítottuk. A levél írója bizonyára nem járt kreatív-írás gyorstalpalóra sem: minden főnév előtt állt egy melléknév, és minden jelző túlzóan pozitív volt. Az első bekezdés vége a honlap idézeteihez küldte az olvasót, hét Nobel-díjastól: ebbe az illusztris társaságba szólt az invitáció. Magyarán, alaposan benyalt a címzettnek. A nyílt hozzáférés előnyeinek ecsetelése mellett háttérbe szorult az az aprócska szépséghiba, hogy a szerzőnek úgynevezett közlési díjat kell fizetni. Ez a tény mindössze olyan szövegösszefüggésben szerepelt, hogy a kutató intézménye átvállalhatja a „kedvezően alacsony árfekvésű [sic]” publikációs költségeket. A szerkesztőbizottság tagjai viszont féláron közölhetnek, sőt, az első évben elengedik a díjat. Végezetül ott áll az amerikai tévéreklámokból jól ismert „limited introductory offer”, vagyis a korlátozott időtartamú bevezető ajánlat, mintegy sürgetésként az azonnali cselekvésre. Az angol nyelvtudásnál is többet jelentett azonban a korosztályomnak megfelelő mesterfokon úzótt túlélési stra-

tégia, a sorok között olvasás művészeté fejlesztett képessége. A döntés egyértelműnek látszott.

Mi legyen a következő lépés, aggódott neves tudósunk. Nem részletezem elé tárt összes érveimet. A végső javaslatom a kispad volt, ez a meccs korántsincs még lejátszva, talán várjuk ki a végét. Kutatónkknak ugyan nem kellett már előléptetéshez gründolnia, de mégsem igazán örült az elszalasztott lehetőségnek. Semmi nem kényszerítette, hogy önéletrajzába még egy sort írjon a *professional service* rubrikába, ezért viszonylag nyugodtan beletörődött, hogy lecsúszik a könnyűnek látszó önéletrajz-vattázásról. Amikor pár hónappal később újabb felkérést kapott, ugyanerre az eredményre jutottunk.

Fast forward: gyors előreugrás az időben. 2009-ben egy Jeffrey Beall¹ nevezetű, ismeretlen denveri egyetemi könyvtáros egy tanulmányt publikált a *Charleston Advisor* című folyóiratban. A nyílt hozzáférésű (Open Access, OA) parazita kiadó terminusának névadója, a *Scholarly Open Access* elnevezésű blog írója, elsőként mutat rá az Open Access mozgalom által előidézett fonákságokra. Beall ez irányú tevékenysége ekkor még csak szűk szakmai berkekben volt ismert. A cikk egy konkrét példán részletezi a parazita kiadó tipikus vonásait. Az ismertetés központjában álló profit-orientált cég főhadiszállása az Egyesült Arab Emírségekben található. Magáról a cégről nincs sok információ. A kiadó 236 Open Access, referált, online folyóiratot jegyez, elsősorban a természettudomány, a technológia és az orvostudomány területéről. A folyóiratok címe általában az *Open*, vagyis nyitott, szóval kezdődik, és rendszerint a *Journal*, vagyis folyóirat szóval végződik, ami ügyetlen elnevezésekhez vezet, mint például *Open Business Journal* (Nyitott üzleti folyóirat), vagy *Open Heart Failure Journal* (Nyitott szívelégtelenség folyóirat, ami angolul jobban hangzik, mintha a nyitott szív elégtelenül funkcionálna a zárthoz képest). Szabadra lehet engedni a fantáziát, és akkor igen érdekes címeket generálhat az ember, főleg orvosi témákban. És így tovább, a valódi referálás hiányán át a borsos közlési díjakig. A szerző az utolsó bekezdésben így foglalja össze a tanulságot:

A Bentham Open tudományos kiadó tevékenysége 2007-ben elsősorban abban merült ki, hogy helyet adott megkérdőjelezhető minőségű kutatási eredmények közzlésének. A cég az Open Access publikálási modellt saját monetáris céljai érdekében kizsákmányolja, és alacsony szintű és kétséges kutatási eredményekkel árasztotta el a tudományos közlemények világát. A könyvtárak az ilyen típusú kiadók folyóirataihoz való hozzáférés biztosításával felhívítják a tudományos kutatást, és megnehezítik a tudósok dolgát, amikor a rendelkezésükre álló folyóiratok és cikkek útvesztőjében próbálnak eligazodni².

Mondanom sem kell, a bevezetőben említett levél a Jeffrey Beall által alaposan megkritizált Bentham Open-től érkezett intézetünk kutatójához. A kiadó körüli botrányok rövidesen napvilágra kerültek, minek utána a „*nyelvi szempontú bajok*” alapján javasolt kispados megoldás igencsak megemelte könyvtárosi ázsiómat. Az idézett cikk alapján létrehozott *Beall's List*, vagyis Jeffrey Beall listája, a *Potential, possible, or probable predatory scholarly open-access publishers*³ (*Potenciális, lehetséges és valószínűleg parazita tudományos nyílt hozzáférésű kiadók*) azóta a tudományos kutatók elengedhetetlen forrásává vált.

Nagy kincs az amerikai szerző – szoktam mondogatni. A parazita kiadók azóta is állandóan és tömegesen bombázzák leveleikkel intézetünk tudósait. Ez év elején öt senior kutató három hónapon keresztül továbbította a könyvtárnak minden egyes felkérését tudományos cikkek, könyvfejezetek és könyvek publikálására, szerkesztőbizottságokban és konferenciákon történő részvétellel. A négyszázvalahány levél elárasztotta a postafió-

kunkat, viszont a kísérlet rendkívül érdekesnek és tanulságosnak bizonyult. Először is, nagy élvezettel kerestük ki a Google térkép segítségével az állítólagos szerkesztőségeket, fényképeztől. Kedvencünk a pékség és a biciklibolt között elhelyezkedő bedesz-kázott ki-rakatos üzlethelyiség volt, mint tudományos folyóiratok és könyvek kiadója. De a címek között olyan is volt, ami építkezéshez, bérlakásokhoz, vagy éppen egy bevásárlóközpont-hoz vezetett.

Ami magát a szöveget illeti, már a megszólítások nagy változatosságot mutatnak, úgy-mint *Mélyen tisztelt Dr. XY! Drága kutató! Drága tudós! Drága nagyrabecsuült professzor!* A kezdő sorok még szórakoztatóbbak. Íme egy csokor:

Meleg üdvözlét a folyóirat szerkesztő csapatától.

Napi üdvözlét [sic]

Helló, hogy vagy?

Remélem, jól vagy!!! [sic, három felkiáltójellel]

Bízunk benne, hogy ez a levél jó egészségben és tevékenységben találja.

Reméljük, eme levél mámoros hangulatban találja.

Addiktológiai tudományos folyóiratokról lévén szó, az utolsó határesetet képez a vic-es és sértő között, amit általában egyébként nem találtunk a stílusra jellemzőnek. A levélíró gyakorta inkább az egekbe magasztalja a címzettet, hol diszkrétebb, hol pedig kevésbé ízléses módon:

Tapasztalatai és korábbi publikációi fényében ...

Tudomásunk szerint az alkoholfogyasztás terén publikált magas szintű kutatása ...

Megelőző publikációi alapján, kiváló megtiszteltetés lenne számunkra, ha...

Örömiinkre szolgálna, ha becses jelenlétével megtisztelné...

Ez a konferencia-felkérés kizárólag szenior szintű részvételre vonatkozik.

Meg-megesik az is, hogy az angol nyelv kötött szórendjének ismerete hiányában nem világos, hogy a szerzőt avagy inkább önmagukat dicsérik, így egy füst alatt letudják mind a kettőt. A levelekből később aztán kiderül, a füst nagyobb, mint a láng.

Nagy megtiszteltetés és kiváltság számunkra, hogy egy ilyen eminens szerzőt kérhetünk fel...

Felkérjük, hogy csatlakozzon köztiszteltetésnek örvendő szerkesztőbizottságunkhoz, és segítsen abban, hogy lapunk kirobbanó siker legyen.

Ebben az ünnepi szezonban ajándékozza meg önmagát a tudományos előrelépés örömeivel!

Egy pillantást vetettünk kutatómunkájára, ami igen lenyűgözötte rangos folyóiratunk kiváló szerkesztőségét...

Néha úgy tűnt, hogy a szerkesztők valóban meg is nézték az illető publikációit, majd a közlemény címét bemásolták a levélbe. Bár az a gyanúnk, ezt inkább egy ügyes számítógépes program végezhette, mintsem emberi lény. A legmorbidebb esetünk ugyanis a levélben beidézett közlemény egy neves addiktológus nekrológja volt. A tartalom figyelmen kívül hagyásával szerzőnket arra invitálták, hogy terjessze ki kutatásait, és írjon egy áttekinthető tanulmányt a témában. Szerzőnk rövid áttekintése a következőképpen hangzott: *XY is still dead* (XY még mindig halott). Nem fogjuk kideríteni, hogy a megfelelő díj átutalása ellenében vajon ezt is lekötötték volna.

Visszont amikor a felkérésekben valóban a henccegés a cél, az öndicséret nem ismer határokat, *Bűszkék vagyunk az ez évben végzett kiterjedt tevékenységeinkre, és reméljük, hogy a jövőben is kintű tudományos közleményekkel és forrásokkal szolgálunk olvasóinknak.* A szerző különféle

módon történő manipulálása nem ismeretlen e kiadók számára. A behízelt *Alázzattal kérjük, hogy...* mellett ott a szelíden nyomuló fajta *Apropó, recenzíó írókat is keresünk, ha érdekli, örömmel vesszük...* vagy *Várom pozitív e-mailjét*. A legtöbb levél a passzív-agresszív és az erősen nyomuló között mozog: *A rendszerünkben talált makacs vírus okozhatja azt, hogy nem először fordulunk önhöz*. Ilyen és hasonló átlátszó kifogásokkal küldik el ugyanazt a felkérést újra és újra. De van olyan is, aki nem teketóriázik: *Kérem, javasoljon egy megfelelő időpontot, amikor telefonon felhívhatom*.

A záró sorok interkulturális változatossága egyszerűen lenyűgöző. A szelídebbek szakmai és egyéni sikereket kívánnak korra, nemre és vérmérsékletre való tekintet nélkül: *Fogadja jókívánságainkat a kutatása folytatásához! Legyen szép és egészséges napja a továbbiakban!* Bár némelyik mintha egy kicsit túlrántaná: *Kívánunk önnek nagyszerű, áldásos, egészséges, fényes, élvezetes, energetikus és extrém módon boldog új évet!* Nem kívánt törlendő? A tükörfordítások talán itt a legmulatságosabbak angolul, gyakran a kiinduló nyelvet és a szöveg eredeti forrását is nehéz megállapítani: *Legyen a ma öröme és kincse a holnap fénylő emlékezte!*

A beígért közlési idő néhány naptól (*AKCIÓ! négynapos karácsonyi AKCIÓ!*) néhány hétig terjedt, de soha nem volt több egy hónapnál. A szerzői díj fizetéséről, illetve annak összegéről elvtve volt szó, és az összeget a legtöbb esetben a kiadók honlapján is nagy nehézséggel sikerült megtalálni. Nem maradhat el a változatos szerkesztői névsor. Természetesen nevekkal nem szolgálunk; legyen elég annyi, hogy leggyakrabban ázsiai neveket láttunk. A kreatívabbak (vagy szellemesebbek?) további trükkökhöz folyamodván inkább nyugati neveket választottak. Végül is álnév, nem mindegy? Kedvencünk a két nyugati keresztnév rendes vezetéknev nélkül (mint Mária Magdolna), a nyugati keresztnév és ázsiai vezetéknev kombinációja (mondjuk, Jessica Yu), és, ha hiszik, ha nem: *Sophia Loren*, mint a meghívót küldő tudományos folyóirat szerkesztője! Az igazsághoz tartozik, hogy a neves művésznő nem diszkriminált. Intézetünk minden egyes tagja kapott tőle legalább egy felkérő levelet, beleértve a titkárnőt és a kisegítő személyzetet is.

„A helyzet reménytelen, de nem komoly”

A parazita kiadók elterjedésével párhuzamosan tovább nőtt könnyen szerzett elismerésünk. Manapság, a kifinomultabb trükkök idején, azonban egyre nehezebb megvédeni a mundér becsületét. *„De hát a kolléga cikke épp most esett keresztül egy nagyon szigorú bírálói folyamaton,”* – ellenkezett az egyik kutató minap, amikor Beall napra készen tartott listájához utaltam. *„Az a folyóirat nem lehet parazita, ha ilyen komolyan veszik.”* Kérdésem mindössze annyi volt, hogy megkapta-e már az illető a számlát, és hogy mi a végösszeg. Az adott kiadó ugyanis ezt nem hozza nyilvánosságra a honlapján. E cikk írásának időpontjában még nem érkezett válasz, ami a 3K gyorsaságát jellemzi az írás-elfogadás-közlés idővonalán. Gyanús? Nem, mert egyrészt nem Open Access, másrészt a Könyvtári Intézet nem fogja benyújtani a számlát közlés előtt. A szerkesztő befektetett munkájáról nem is beszélve. A villámgyors közlés a parazita lapok jellemzője, egyben óriási vonzereje. Könnyű nekik, nincs időigényes szakmai lektorálás, nincs szerkesztő, aki a cikkeket elolvasná, ügyetlen mondatainkat kiigazítaná és hivatkozásainkat ellenőrizné. Nem kell tördelni sem, ahogy esik, úgy püffen, hat a négybe.

Egyetemünk kutatóinak neve, bizony, fel-felbukkan a parazita kiadók folyóiraiban, szerzőként és szerkesztőként is. Még több esélyes ez a meccs, de remélhetőleg nem ezért fognak kirúgni minket mostani állásunkból. A rossz hírek postását senki sem szereti.

Mert hogyan lehet azt egy neves kutató tudomására hozni, finoman, de határozottan, hogy alaposan bepalizták? Hogy nem kellett volna elfogadnia azt a felkérést, mert azzal egy világra szóló méretű csaláshoz adja a nevét. Azt sem mindig sikerül mindenkivel megértetnünk, hogy mi is a baj az ilyen típusú kiadókkal és folyóiratokkal. Egyes könyvtárosok feje egyből lila lesz, ha az ember egy rossz szót ki mer ejteni az Open Access mozgalommal kapcsolatban. Az intézeti repertóriumok üresen tátonganak, nincs ember és idő, aki fel bírná tölteni mindazt a tartalmat, amit a tervezetek előírnak. A tudósok pedig zohorálnak, hogy a nem végleges, formázatlan szöveg kerül archiválásra. A bátrabbak, akiknek nincs veszteni valója, egyenesen szabotálják az egyetemi ukázt.

De mit szóljon az ember, amikor ugyanabban a kalapban szerepel a neve előléptetés-kor, béremelés-kor, álláspályázatnál, mint azé a jelölté, akinek önéletrajzán három parazita folyóirat-publikáció szerepel. Ebből kettő első szerzős, egy pedig szóló szerzős. Elvileg mindkettőt sokat nyom a latban, sokkal többet, mint ez a kétszerzős cikk a *3K*-ban a második szerzőnek – na de egy parazita lapban jelent meg! Mi a helyzet azzal, akinek a szakmai tevékenysége között ugyan szerepel a folyóirat szerkesztőbizottsági tagság, de az ugyancsak parazita kiadó, névleges hozzájárulással. Persze, kellett az amerikai név a honlapra. A többi néma csend. Amint egy tudóst sikeresen becserkészték, általa máris legítimnek tűnik a vállalkozás. Belegondolni is rossz, hogy esetleg ez a tudós verbuválta a többi kutatót, akik tisztelettel fejet hajtottak a nagy név előtt. A bizottságoknak mikor lesz arra ideje, hogy minden egyes közleménynek utánanézzenek, minden egyes szerkesztőseget leinformáljanak, vagy akár csak leellenőrizzék, hogy szerepel-e az adott kiadó vagy folyóirat Beall listáján?

A helyzet komplexitását jelzi az a példa, amikor is az egyik laptól (neve maradjon homályban, nehogy a *3K* szerkesztőit is utolérje az amerikai beperelődés) érkezett nagyszámú invitáció alapján kicsit jobban utánanéztünk a dolgoknak. A level aláírója, az Egyesült Királyságban jegyzett Open Access folyóirat főszerkesztője, amerikai kutató – az egyetemi honlapján szereplő önéletrajza szerint mindösszesen egy darab tudományos publikációval rendelkezik. Szakterülete nem addiktológia, hanem botanika. Neve a folyóiratkiadó honlapján nem szerepel, a főszerkesztői oldal üresen tátong. Az adott lap a kiadó 140 lapjának egyike, ami 2012 óta szerepel Beall listáján. A mintegy két évet megért lap 2016-ra meg is szűnt, bár várhatóan poraiból újra fog éledni, kis névmódosítással. A nagyobbik probléma akkor érzékelhető, amikor az egyes cikkeket, azok szerzőit és tartalmát közelebbről megvizsgálja az ember. A toplistasok közül a leggyakrabban megnézett közleményre több mint százhuszonötezer kattintottak, vagyis ennyien találták meg valamelyik keresőrendszerben, indexben és adatbázisban. A három szerző mindegyike akkreditált amerikai egyetemen dolgozik. A tanulmány írásához állami támogatásban részesültek, amit annak rendje-módja szerint nyilvánosságra hoztak. A cikk megtalálható a PubMed és a PubMedCentral ingyenes adatbázisokban. Közlése óta, három év alatt, ötször idézték, ami nem sok, de ebből kettő nagynevű lapokban történt (*Nature* és *Addiction*). A szakmai értékelések szerint a tartalom adekvát, semmi gyanús jel nem utal megismételhetlen vagy elégtelen kutatásra. Vagyis, minden rendben van? Csak emlékeztetőül még egyszer, a kiadó egyike a Beall listáján és blogbejegyzéseiben szereplő élősködőknek.

Hol itt a probléma?

Tény, hogy az Open Access lapokban megjelent cikkekhez bárki hozzáférhet. Így nagyobb az esélye, hogy könnyen megtalálják, gyakrabban és hosszabb időintervallumban idézhetik. A demokratikusnak tűnő Open Access kiadók valóban nem számítanak fel borsos előfizetési díjat az olvasó vagy a könyvtár számára, mint a közutálatnak örvendő aggregátorok és multik. Az OA modell szerint a szerző fizet a közlésért, vagyis a legtöbb lap úgynevezett *Article Processing Charge*, vagyis közlési díj ellenében jelenti meg a tanulmányt. Ne felejtjük, hogy az olvasó és szerző ugyanabból a rétegből kerül ki, Magyarán, a szerző olvasó is egyben.

A tradicionális kiadói modellben a könyvtár (esetleg az egyén) fizet elő a folyóiratokra, egyenként vagy csomagban. A kiadó haszna ezekből a bevételekből származik. A költségvetésből telik szerkesztésre, tördelésre és szakmai referálásra. Még ha ez utóbbiért nem is fizetnek a referátum szerzőjének, valakinek nyomon kell követni az értékelés folyamatát. Ugyanis ebben az esetben létezik olyan, hogy szakmai értékelés, és ezt hagyományosan a szakma válogatott szakemberei végzik. Ha gyenge minőségű a lap és senki sem akar benne publikálni, a könyvtáros lemondja. Az OA-kiadványnál nincs mit lemondani. Igaz, nincs stáb sem, akiket fizetni kellene. A kiadás rovatban kevés tétel szerepel. A haszon abból származik, hogy a szerző fizet. Minél több cikket közölnek, annál nagyobb a haszon. Ügyes.

Az Open Access folyóiratkiadási modellnek különféle meghatározásai és szintjei vannak: Green, Gold, Platinum. *Green*, amikor magunk archiválhatjuk műveinket, például egy intézményi repozitóriumban a kiadóval kötött szerződés alapján kell, lehet csak eljárni. Általában a postprint illetve preprint verziót engedélyezik. A *Gold* meghatározása bonyolultabb. Egyesek szerint minden Gold OA, amikor a közlemény ingyen hozzáférhető. Valójában a szerző a legtöbb esetben közlési díjat fizet. Egy tanulmány szerint a parazita kiadók listáján szereplő OA-folyóiratok több mint 70 százaléka követeli meg a díjfizetést⁴. A probléma eredete minden bizonnyal nem az Open Access modell, hanem az anyagiak, mint a közlés feltétele. A legális OA-lapok, amelyek szintén felszámítják a különféle névre hallgató díjakat, nehéz helyzetbe kerülnek. Ideális esetben, mint amikor egy tudományos szövetség támogatja a folyóiratot, nincs közlési díj, ez a *Platinum* Open Access modell. A parazita kiadók rohamos terjedésével az ilyen folyóiratok kerültek igazán hátrányos helyzetbe. Legitim felkéréseik ugyanis gyakran a frusztrált kutató szemetésekben végzik.

Ki publikál parazita lapokban? Bárki, aki meg tudja a díjat fizetni? Hazugok, család és tolvajok, ahogy az Anonim Alkoholisták néven nevezik önmagukat? Naiv pancserok? A gyanútlan, de csalódott kutató, akinek épp most vágta vissza remek cikkét egy folyóirat? Az állami pályázatok követelményrendszere alapján publikációs kényszer alatt álló és időhiányban szenvedő kutató a következő jelentés beadása előtt? A pályájuk elején álló tudósok, vagy akiknek annyira kell a publikáció, hogy hajlandók a könnyebb megoldást választani? Kétségtelen, hogy az információs írástudás alacsony szintje és a technológiai megosztottság könnyen rossz irányba sorolhatja a nagy stressz alatt álló kutatót. A megfelelő szintű nyelvtudás hiánya és a legitim folyóirat-értékelő rendszerek ignorálása ugyancsak veszélyezteti a döntést. A parazita lapok mindent megtesznek azért, hogy becsalogassák a gyanútlan tudóst, akár az itt-a-piros-hol-a-piros, akár a pilótajáték módszerével. Kinevezünk szerkesztőnek, ingyen közölhetsz, ha szállítod a haverjaid cikkét. Mint egy puceracsomag marketing stratégiája (mert hogy a cég nevét most sem adjuk írásba).

Nos, akkor hol közöljük tudományos eredményeinket? A hagyományos lapokban történő publikálással valóban a tudomány elszigetelését szolgáljuk, és az egyébként is nyereséges cégek malmára hajtjuk a vizet? Hajdani világnézetünk alapjai és tudományos szocializmus órák fényében, az ember nem egykönnyen áll be a gaz kizsákmányoló kapitalistákat dicsőítő *teambe*. De az igazsághoz tartozik, hogy a professzionálisan menedzselt tudományos folyóiratok egy sor hozzáadott értékkel járulnak hozzá a tudományhoz. Egy jó példa a *Scholarly Kitchen* blogjában Kent Anderson listája, amely 96 tételben sorolja fel részletesen, magyarázattal az egyes tevékenységek értékét.⁵ A minőségnek ára van. Mielőtt végképp az előfizetési modell szószólóinak tűnnénk, meg kell jegyezni, hogy problémában ott sincs hiány. Az egyre emelkedő előfizetési díjak, a folyóirat-csomagok, amelyek révén olyanért is fizetünk, amire semmi szükségünk, az egyes cikkek letöltésének horroribilis összege, és a többi. De ezt elégszer elmondták már az Open Acces propagálói is.

A tudomány élősködői

A parazita kiadók gomba módra történő szaporodása azonban nem egyedi jelenség. A tudományos megtévesztés, vagy inkább, mondjuk csak ki, a csalás és szélhámosság különféle fokozataival állunk szemben. Háttérben általában az anyagi érdek áll. Be kell látnunk, hogy a tudományban rengeteg pénz van, könnyen szerzett állami pénz, mondják egyesek, ami csábítóan ott lebeg, mint könnyen elérhető bevételi forrás, ha kicsit ügyeskedik az ember. Ahol nincs pénz, nincsenek ragadozók sem. Nem sok folyóirat próbál megélni az ófrancia balladák műfordítási kérdéseire specializálódva. A parazita lapkiadás elsősorban az orvosi és természettudományokat érinteti. Jeffrey Beall nem az egyetlen, aki felveszi a harcot a tudomány élősködői és szélhámosai ellen. Egy kanadai tévétársaság a közelmúltban bemutatott rövid dokumentumfilmje⁶ két másik jelentős személyiségre irányítja a figyelmet.

Fiona Godlee, a *BMJ* (korábbi nevén *British Medical Journal*) szerkesztőjét gyakran éri az a vád, hogy tönkretetheti a rangos lapot tudomány-tisztogató keresztshadjáratával. A több mint 120 ezer nyomtatott példányban megjelenő folyóirat elektronikus változata havi három és fél millió látogatót vonz, vagyis ez a veszély egyelőre nem fenyeget. Sőt, Godlee bátor kiállása az orvostudomány fősodrában előkelő helyet foglaló panamák ellen, inkább vonzza az olvasókat. Az orvosi diplomával rendelkező Godlee⁷ legutóbb az amerikai táplálkozás útmutató legújabb változatát kérdőjelezte meg, mondván, hogy annak tanácsadó testülete erősen az agrárlobbi hatása alatt áll. Korábban a Tamiflu nevű influenza-ellenes gyógyszerről mutatta ki, hogy nincs elegendő bizonyíték hatásosságára, hiába áll nagy mennyiségű készletben az amerikai raktárakban. A nagy gyógyszergyárak különösen tartanak tőle. Az átláthatóság érdekében, a nemcsak a mostanában folyó és sikeres klinikai kísérletek nyilvántartását szorgalmazza, hanem félbehagyott és sikertelen próbálkozásokat is, különösen azokat, amelyek jelenleg alkalmazott szerekkel folytak, és a regisztrálás lehetősége előtt történtek. A tanulság nem új. Cui prodest? Kinek áll az érdekében? Ki finanszírozta a kutatást? Nem véletlen, hogy a jelentős tudományos folyóiratok nagyon komolyan veszik az úgynevezett COI, vagyis *Conflict of Interest*, tehát az összeférhetetlenségi nyilatkozat tartalmát az orvostudományban és az addiktológiában is.

Érdeklődéssel követünk egy tudományos blogot, *Retraction Watch* néven, amely a visszavont közleményeket tartja számon, és hozza nagyobb nyilvánosságra a rossz tudományt. A visszavonás alapja leggyakrabban a megismételhetetlen, megalapozatlan vagy

hamis adatokra épülő kutatás. A blog szerzője, az orvosi diplomával rendelkező Ivan Oransky orvosi újságírást oktat a New York University újságíró szakán, de inkább a visszavont tudományos közleményekről szóló blogjáról ismeretes. A cikkek között vannak olyanok, amelyek ártatlan tévedéseket, hibákat tartalmaznak, vagy amelyekben a kutatás kis mintára épült, esetleg a szerzők nem a megfelelő statisztikai módszert alkalmazták. Mások viszont szándékosan vezetik félre a tudományos világot, meghamisítva saját kutatásukat és eredményeiket. Magyarán kamu tudománnyal állunk szembe. A probléma túlmutat azon, hogy a génmódosított kukoricával etetett állatok korábban pusztulnak el vagy sem. Ennél sokkal bonyolultabb a helyzet, amikor a silány vagy esetenként veszélyes tudományos közleményt mások is idézik, arra további kísérleteket alapoznak. Az onkológusok közössége jogosan adott hangot aggodalmának, amikor a Duke Egyetem kutatója látszólag hiteles adatokkal mutatta ki, hogy a kemoterápia ideális megoldás a mellrák kezelésére. A folyóiratok annak rendje-módja szerint jelzik a cikk mellett, hogy ezt visszavonták, de vajon milyen következményekkel jár egy ilyen publikáció hosszabb távon? A visszavont cikkek száma alaposan megnövekedett az utóbbi időkben. Mi ennek az oka? Több a csaló? Nagyobb a kísértés a minőségileg alacsony színvonalú, esetleg nem megalapozott tudományos kutatás közlésére? Nagyobb a közlési nyomás? Könnyebb a gyenge cikket is publikálni? Hamarabb lebukik a szerző? *All of the above?*

A tudomány önmagát korrigáló természetét jól ismerjük. Kérdés, hogy mennyi időnek kell eltelnie ahhoz, hogy – akár tárgyi tévedés, akár kutatásmódszertani hiányosságok miatt – egy tanulmányt visszavonjanak? És ha vissza is vonták, az mennyiben történt meg a valóságban? A keresők és böngészők, a nyilvános és előfizetéses adatbázisok tengerében szinte lehetetlen egy cikket meg nem jelentté varázsolni. Volt hamis adatokkal manipuláló aneszteziológus, aki végül börtönben végezte, de nem mindenki bukott le. Sőt, az igazsághoz tartozik, hogy az egyetemeknek érdekükben áll, hogy hírnevük védelmében, eltussolják az ügyeket. De ez egy másik írás témája lehet egyszer.

Meddig mehet el egy tudós a megtévesztésben, amikor a pályafutásáról van szó? Miféle paranoid állapot juttat el egy neves kutatót odáig, hogy adatokat kreáljon, eredményeket hamisítson, majd ráadásul ezeket a nyilvánosság elé is tárja? Sőt, amikor tetten érik, még neki áll feljebb, és pereli az őt „rágalmazókat”. Vajon miért gondolja, hogy tisztára moshatja nevét egy újabb stiklivel? A bíróságot fizetett színészekkel megtévesztő klinikai pszichológus, William Fals-Stewart, miután 2005-ben elbocsátották a Buffaloi Addiktológia Intézetben betöltött állásából, nem átalott egy négymillió dollar kártérítést követelő pert indítani New York állam ellen. A telefonos tanúvallomásokra színészeket bérelt fel 2007-ben, akik abban a hitben tanúskodtak mellette, hogy szerepet játszanak egy oktatófilmben, nem pedig valódi jogi procedúra részesei. A tudós ezek után sikeresen újabb egyetemi állást kapott Észak-Karolinában. Ennek ellenére intézetünk kutatói valahogy nem szívesen látják a vele közösen írt tanulmányokat a saját önéletrajzukon. A történet szomorú vége sem maradhat ki. Egy héttel azután, hogy 2010-ben New York állam ismét vádat emelt Fals-Stewart ellen, a tudóst holtan találták lakásában. A halál oka ismeretlen. Élt 47 évet, gyászjelentés helyett ennyi áll a hírben.

„A labda itt is ugyanúgy gömbölyű”

A magyar kutatók nincsenek veszélyben, gondolhatnánk. Úgysem tudják a megfizetni a közlési díjat, ami kétszáz és háromezer-ötszáz dollár között mozog. Zárójelben jegyezz-

nének meg, ne is reménykedjünk, a legtöbb kiadó nem fogja nekünk elengedni, mert Magyarország a legtöbb besorolás szerint fejlett országnak számít. A magyarországi kutató ugyanabba a kategóriába esik, mint az amerikai.

Bár a parazita kiadók szemében az amerikai kutató a nagy érték, azért a magyar sem Málenykaja Miska. Kedvenc szórakozásunk, hogy a parazita lap oldalán, ha már úgymint járunk, magyar nevet keresünk, akár szerkesztőként, akár szerzőként. Találtunk? Hol? Mennyit? Ez az, hol és mennyit! Vajon tudják-e ezek a tudósok, hogy nevük ott szerepel? És ha igen, ki és hogyan vette rá őket arra, hogy nevüket adják a laphoz? Legszívesebben csak írnék nekik! De akkor megint a fontoskodó-okoskodó amerikai könyvtáros szerepe jutna, akinek semmi veszíteni valója nincs. Talán épp azért, mert nem érdekem. Mivel nem tudok mindegyiknek személyesen írni, ajánlom szeretettel figyelmükbe az egyetemi könyvtárakat, ahol a kollégák meg fogják találni a módját, hogy útbagazítsák a kételkedőket. Beall listája mellett vannak egyéb kiváló források, amelyek bárhol elérhetőek, és a magyar könyvtárosok jól ismernek ezeket. A már említett, úgynevezett fehérlista, a *Directory of Open Access Journals*⁸, a legitím OA-lapok adatbázisa a közelmúltban fejezte be a nagytakarítást, és megszabadult egy sor nem odaillő címtől. A közismert, előfizetéses *Ulrich's* mellett a folyóiratok és kiadók ingyenes adatbázisa, a *SHERPA/RoMEO*⁹, a hozzáférést és a szerzői jogokat egyaránt tartalmazza, címekre lebontva. De ezt mi, könyvtárosok jól tudjuk. A feladatunk most az, hogy minél szélesebb körben ismertté tegyük ezeket az eszközöket.

Elég hosszú az az önéletrajz a parazita kiadványban megjelent cikk nélkül is. Ne tőprengjünk tovább, hogy buták vagyunk-e, mint a föld, esetleg méltatlanok a pozíciónkra, miközben Pomádé király peckesen lépked új ruhájában,

JEGYZETEK

- 1 A Jeffrey Beall-lel készített interjút lásd a 3K e számában (9-14. p.).
- 2 Beall, J. (2009). Advisor reviews: Bentham Open. Charleston Advisor, July, 2009, 29-32. Letölthető: <http://eprints.rclis.org/13538/1/s8.pdf>
- 3 Scholarly Open Access: Potential, possible, or probable predatory scholarly open-access publishers. <https://scholarlyoa.com/publishers/>
- 4 Xia, J. (2015). Predatory journals and their article publishing charges. *Learned Publishing*, 28(1), 69-74.
- 5 Anderson, Kent (2016. február 1). 96 dolog, amit a kiadók végeznek. Blogbejegyzés a The Scholarly Kitchen blogjában. <https://scholarlykitchen.sspnet.org/2016/02/01/guest-post-kent-anderson-updated-96-things-publishers-do-2016-edition/>
- 6 Cleaning up bad science. A dokumentumfilm a kanadai CBC Televisions tévétársaság hírprogramja, *The National* számára készült. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=SImj1iRMwgM&feature=youtu.be>
- 7 Peplow, Mark (2016. január 16). No time for stodgy: Crusading editor aims to shake things up in science. <https://www.statnews.com/2016/01/04/bmj-editor-fiona-godlee/>
- 8 <https://doaj.org/>
- 9 Magyarul is elérhető: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>

Hajnal Ward Judit – William Bejarano

Tóth Andrea

Interjú „Az év fiatal könyvtárosá”-val és „Az év fiatal könyvtárosa” pályázat Kovács Máté Alapítvány különdíjasával

*2016 júliusában a „királynék városa”, Veszprém adott otthont a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 48. Vándorgyűlésének, ahol átadták a tebetséges ifjú kollégák munkáját elismerő díjakat is. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség **Gergely Gyöngyvér Ildikónak**, a Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ munkatársának ítélte az „Az év fiatal könyvtárosa” díjat. „Az év fiatal könyvtárosa” pályázatra beérkezett pályaművek közül **Rózsa Dávidnak**, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár főigazgató-behettesének dolgozata pedig a Kovács Máté Alapítvány különdíját nyerte el. Az alábbi beszélgetésekből ismerhetjük meg jobban a két tebetséges fiatal.*

GERGELY GYÖNGYVÉR ILDIKÓ

„Úgy gondolom, saját magam fejlesztése nagyon fontos”

- *Hogyan nyerted el a díjat? Az olvasók kedvéért röviden összefoglalnád a pályázatod tartalmát?*
- 2015-ben a *Művészetek kerti* elnevezésű gödöllői tematikus évhez kapcsolódva alkottuk meg fiataloknak az *Olvasók diadala* online geolokációs olvasásfejlesztési játékunkat. A pályázati anyagom¹ főleg a weboldal kialakításáról, annak elemzéséről szól, valamint arról, hogyan tudjuk ennek a korosztálynak az érdeklődését felkelteni az olvasás iránt úgy, hogy közben digitális eszközöket használunk.
- *Mióta dolgozol könyvtárosként? Hogyan választottad ezt a szakmát?*
- 2011 tavaszán kezdtem el dolgozni a Gödöllői Városi Könyvtárban. Informatikus könyvtáros – művelődésszervező szakon végeztem a Szent István Egyetemen, a szakdolgozatomat informatikai témában, könyvtári weboldalakról írtam. Az informatika és a könyvek mindig nagyon fontosak voltak számomra, ezért választottam ezt a szakot.

– *Bemutatnád néhány mondatban a könyvtárat, ahol dolgozol? Melyik részlegben dolgozol, mi a szélesebb munkaterületed?*

– A Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ 2002-ben költözött az új épületébe, ami hármas funkciót tölt be, egyszerre hagyományos könyvtár, információs szolgáltatásokat nyújtó korszerű intézmény és a gödöllőiek kedvelt találkozóhelye. 2011-ben, amikor megkezdtem a munkám, a felnőtt tájékoztatásba kerültem, amit kifejezetten szerettem. 2013 tele óta az InfoPont tájékoztatásban is részt veszek, itt már a folyóiratokkal és a digitális dokumentumokkal foglalkozom többet, így kicsit távolabb kerültem a könyvek világától. Emellett az informatikai csoportot erősítem, és a könyvtár grafikai munkáit egyik kollégámmal együtt csináljuk. A plakátok és a szóróanyagok készítése mellett a könyvtár webes megjelenésének előállítása is nagy részben az én feladatom. Negyedévenként informatikai tanfolyamokat tartok nyugdíjasoknak.

– *Melyik a legkedvesebb könyvtári munkád?*

– Szinte minden évben készültünk valamilyen nagy rendezvénnyel vagy kiállítással. Így 2013-ban a *Szevaszsiós kiállítás*, 2014-ben a *Ne félj babám nem megyek világra*, 2015-ben az *Olvások Diadala*, 2016-ban pedig a *10 kicsi pelikán* online városismereti játékunk foglalta le sok időmet, energiámat, ezek során főleg informatikai, grafikai, kiadványszerkesztői feladatokat láttam el. Az ilyen projektekben való részvétel okozza a legnagyobb örömet a számomra.

– *Melyik a legemlékezetesebb élményed a könyvtárról?*

– Tizenhárom évesen kezdtem el járni folyamatosan a könyvtár régi épületébe olvasni és internetezni. Akkor még nagyon kevés számítógép volt, és már előre egy héttel jelentkezni kellett ahhoz, hogy a nekem megfelelő időpontban tudjak internetezni. Minden alkalmat izgatottan vártam, mert mindig valamilyen érdekes információhoz jutottam az akkor még igazán kezdetleges weboldalakon keresztül.

– *Mely területek érdekelnek még? Mivel foglalkozol a könyvtárosi munkán kívül?*

– Általános iskolás korom óta foglalkoztat a rajzolás, a grafika, valamint a fotózás, videózás, ezért ez irányú tudásaimat is kihasználom és fejlesztem a könyvtár falain kívül és belül egyaránt. Valamint, ha tehetem, minél többet utazok, szeretek új helyeket felfedezni, azokat megörökíteni.

– *Milyen terveid vannak?*

– Úgy gondolom, saját magam fejlesztése nagyon fontos, így szeretnék a későbbiekben webfejlesztést tanulni, ami minden területen nagyon hasznos.

– *Hogyan látod a könyvtárak jövőjét?*

– Nagyon szeretek e-könyvet is olvasni, remélem, nemsokára elkészül egy egységes, könyvtárak számára használható felület, ahol lehetőség adódik a digitális dokumentumok kölcsönzésére is. Valamint remélhetőleg önkiszolgáló rendszer segítségével fog működni a könyvkölcsönzés, visszavétel és egyéb adminisztráció.

– *Álmaid könyvtára milyen lenne?*

– Nekem nagyon tetszenek azok a könyvtárak, ahol kis modern kuckókat alakítanak ki, ahol el lehet bújni olvasni, pihenni és akár aludni is egy picit.

– *Ha a mesebeli tündér teljesítené bárom kívánságodat, melyek lennének azok?*

– Szívesen mennék egy világméretű útra, úgy, hogy tengernyi időm van. A harmadik kívánságom pedig az lenne, hogy olyan agyam legyen, ami minden tudást felszippannt.

– *Köszönöm a beszélgetést, és további sok sikert kívánok!*

RÓZSA DÁVID

„A könyvtárosság nálunk családi hagyomány”

– *Az olvasók kedvéért röviden összefoglalnád a pályázatot tartalmát?*

– Az általam választott téma a hazai szakirodalom egyik legelhanyagoltabb területe, amely – hogy némi képzavart csempésszek az interjú elejére – régóta az utcán hevert, eléggé magára hagyatva. A *Szakkönyvtár a holnap batárán*² című dolgozatban a szakkönyvtárügy helyzetének áttekintését kezdtem meg három (nemzetközi, hazai és „háztáji”) szinten. Magyar, angol, német és francia nyelvű források, illetve itthoni könyvtárlátogatások és konzultációk alapján bemutatom az új és küszöbön álló trendeket, a megújuló, megújítandó szolgáltatásokat, a különféle jó gyakorlatokat, az egymás mellett létező, de egymásról sokszor mit sem tudó könyvtártípusok gazdag világát. A maximális ötven oldalas terjedelemben mindez csak vázlatosan fért bele, ezért a közeljövőben egy jóval részletesebb változatot is publikálok cikksorozat formájában. Ennek kismonográfiává történő bővítését és megjelenítését is tervezem.

– *Mióta dolgozol könyvtárosként? Hogyan választottad ezt a szakmát?*

– A könyvtárosság nálunk családi hagyomány. Minden nagyapámmal, Rózsa Györggyel kezdődött, aki rövid életű diplomáciai karrierjét és politikai okból történt bebörtönzését követően választotta ezt a hivatást. 1951-től a Népkönyvtári Központ, 1954-től a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Közgazdaságtudományi Intézetének könyvtárában dolgozott. 1960-tól 1996-ig az MTA Könyvtárát, közben néhány évig az ENSZ genfi könyvtárát vezette.³ Második felesége, Nyireő Éva a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK), az MTA Könyvtára, az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ (OMKDK), a Magyar Nemzeti Galéria Könyvtára és az Országos Széchényi Könyvtár munkatársaként dolgozott. Nagyapám unokatestvére, Szilágyi István 1953 és 1997 között az Egyetemi Könyvtár tájékoztató könyvtárosa volt. Édesapám 1973-ban rövid ideig *Bulletin Analytique de la Technique Hongroise* címmel szerkesztett folyóiratot az OMKDK-ban, és 2009-ben, Sebestyén György témavezetésével könyvtártudományból doktorált. Apai nagybátyám, Mihály pedig 1976-tól néhány évig az Országgyűlési Könyvtár dokumentátoraként szemlélte a külföldi szakirodalmat. Ilyen családi „körtörténettel” számomra természetes volt, hogy *nem* leszek könyvtáros, és másik, kevésbé „eleve elrendeltnek” tűnő pályát választok. Már gyerekkoromban megfertőződtem a történelem szeretetével; általános iskolásként például az egyik nyári szünetben – Ernst Gombrich nyomán – rövid összefoglalót kompiláltam az ókor történetéről. Legigazibb alma materem, a Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorló Gimnázium társadalomtudományi tagozatán emelt szinten tanultuk a történelmet osztályfőnökünkötől, Jóvér Bélánétól, aki óráin és a fakultációs beszélgetéseken messze túllépett a tankönyvek papírízű eseménytörténeti szemléletén, és az összefüggések felismertetésére, a miérttek keresésének izgalma helyezett a hangsúlyt. Végzősként ő készített fel az országos középiskolai tanulmányi verseny döntőjére is. Évekkel később, amikor megszereztem a történelem szakos bölcsészdiplomát, édesanyám győzött meg arról, hogy mégis folytassam a családi tradíciót, és próbáljak meg bekerülni egy tudományos nagykönyvtárba, ahol akár a kutatásra is lehetőségem nyílhat. Két intézménybe adtam be az önéletrajzomat, és mindkettőtől állásajánlatot kaptam; végül az döntött a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) könyvtára mellett, hogy itt teljes,

nyolcórás munkaidőben helyezkedhettem el. 2010-et írtunk ekkor. Három évvel később végeztem el a könyvtár szakot Szegeden.

– *Bemutatnád munkahelyedet és ottani tevékenységedet?*

– A KSH Könyvtár az ország egyik legrégebbi és legnagyobb szakkönyvtára, amely hivatali és tudományos funkciói mellett kiadói és – Nemes Erzsébet két főigazgatói ciklusa óta egyre határozottabban – közművelődési tevékenységet is végez. Nyilvános közgyűjteményként 1897 óta áll az olvasók szolgálatában, 2012 januárjától minden magyar és európai uniós állampolgár számára lehetővé teszi a kölcsönzést. Jó ideje az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer legtöbb kiadványt küldő könyvtárai közé tartozik. Eddig a tények nagyon röviden.⁴ Amit a helyhez fűződő viszonyomról szintén röviden elmondhatok, az az, hogy én itt otthon érzem magam, és ez nem holmi harmatos frázis. A hivatal óvodáskoromtól része az életemnek, hiszen apám 1986 és 2007 között a Népszámlálási Főosztály munkatársa volt. „Kicsiben”, a könyvtárban, és „nagyban”, a hivatalban is kitűnő kollégák vesznek körül. Inspiráló egy nagy ívű történet részesének lenni; gondolni és tovább építeni Keleti Károlytól Jekelfalussy Józsefen, Vargha Gyulán és Buday Lászlón át Andorka Rudolfig a kiváló statisztikusok, és Findura Imrétől Dányi Dezsőn, Wallshausen Gyulán, Bibó Istvánon és Kápolnai Ivánon át Körmendi Gáborig a nagyszerű könyvtárosok örökségét. Irányító hatóságunk, a KSH nemcsak rokonszenvvel figyel, de kifejezetten támogatja is törekvéseinket.

Itteni pályafutásomat az olvasószolgálaton, Lencsés Ákos keze alatt kezdtem. Elsősorban szakfőiskolai tanítással foglalkoztam, részt vettem a kölcsönzésben – két hónapig a könyvtárközi kölcsönzésben is –, és hamarosan könyvtárbemutatókat és hivataltörténeti előadásokat is tartottam. Ákosnak köszönhetően kerültek kezembe azok a források, amelyek alapján elmélyedhettem a statisztika történetében. Több személyi bibliográfiát is készítettem, készítettünk ebben az időben. 2012-re tehető a magyar vonatkozású statisztikai hivatkozások gyűjtésének megkezdése. 2013 elején a nyugdíjba vonult Nemes Erzsébet főigazgatói székét Fülöp Ágnes vette át; ekkor megbízást kaptam a Történeti Kutatási Osztály megüresült vezetői posztjára. Ebből nőtte ki magát 2014-re a Kutatástámogató és Statisztikatörténeti Főosztály. Ide tartozik folyamatosan gyarapodó kéziratárunk, itt készülnek a könyvtári kiadványok (köztük *A statisztika története* és a *Magyarország történeti helynévtára* című sorozat kötetei, valamint az általam főszerkesztett *Nemzetközi Statisztikai Figyelő* című negyedéves elektronikus folyóirat), mi felelünk a digitalizálásért és a szakmai szempontból releváns tanulmánykötetek analitikus feltárásáért. 2013 novemberétől főigazgató-helyettesként is tevékenykedem. E minőségemben a vezető munkájának segítése mellett a könyvtári marketing felügyelete, az intézményközi kapcsolatok kiépítése és gondozása, végül a szakmai konferenciák szervezése tartozik a feladatkörömhöz. Ezen a téren a 2016. március 29-ei *Szakkönyvtári seregszemle 2016* című rendezvényünket tartom a legfontosabb munkámnak.

– *Melyik a legkedvesebb munkád?*

– Azokat a munkákat szeretem a legjobban, amelyek során többek együttes gondolkodásából, együttes erőfeszítésének eredményeként jön létre, épül fel valami. 2014-ben ilyen volt a *Portrék a magyar statisztika és népeségtudomány történetéből* című életrajzi lexikon.⁶ Talán nem érzelkelem rosszul, hogy ezzel a kötettel mintha felkerültünk volna a mainstream tudományosság térképére: ilyen típusú szakkönyvek esetében viszonylag rövid idő alatt szokatlanul nagyszámú értékelés látott napvilágot a könyvtári, a statisztikai és a társadalomtörténeti szaksajtóban, és foglalkozott vele a *BUKSZ*, a *Magyar Tudomány* és az amerikai *Hungarian Cultural Studies* is. Megemlékez még egy sokunk által dédelgetett projektet.

Tavaly óta, könyvtárosok és statisztikusok együttműködésével adjuk ki a már említett *Nemzetközi Statisztikai Figyelőt*, amelynek megjelenítése szívügyem. Szerencsére nagyon igényes, profi munkatársak vesznek körül, és Pásztor Angelika személyében fantasztikus, minden részletre odafigyelő helyettesem van.

– *Melyik a legemlékezetesebb élményed a könyvtárról?*

– Hat, meglehetősen intenzív év alatt elég sok „leg” felhalmozódott. 2014 különösen sűrűre sikeredett. Az életrajzi lexikon elkészítésével – itt nem részletezendő okokból – rohamtempóban kellett haladnunk. Bő egy év alatt újragomboltuk a túl szűknek bizonyult kabátot (a szócikkek száma az eredetileg tervezett kétszeresére, a terjedelem négyszeresére nőtt), elvégeztük a forrásfeltárást, megírtunk kétszáz új és javítottunk ugyanannyi régebbi biográfiát, lektoráltattuk, olvasószerkesztettük és tördeltük, majd megjelentettük a kész anyagot. Százak segítettek a munkánkat; iratok, fényképek, emlékek tömege zúdult ránk, és mindeközben rövid időre összeállt egy kis kutatócsapat is, amelyet Kovács Csaba kollégám szervezett meg és irányított. (Ennek egyik ifjú tagja ma már kéziratárunk munkatársa.) Ugyanez év nyarán zajlott le nagy folyóiratraktár-rendezési projektünk, amelynek során több ezer folyóméternyi dokumentumot mozgattunk meg központi és törökbálinti raktárunkban. Ennek motorja a polcozást, pakolást, rukkolást rendíthetetlenül végző raktári csoport volt, de a könyvtár összes szervezeti egységéből részt vettünk a másfél hónapig tartó munkálatokban.

– *Mely területek foglalkoztatnak még? Mivel foglalkozol a szakmai munkán kívül?*

– Nem biztos, hogy egészséges, de a munkahelyen kívül is nehezen akaródnék elszakadni a könyvtártól. Nem is igen szeretek szabadságra menni. Ha a szűkebb szakmától mégis picit odébb lépünk, azért elég sok (tulajdonképpen túl sok) minden érdekel. Főleg történet- és társadalomtudományi monográfiákat, klasszikusokat, XX. századi és kortárs szépirodalmat, naplókat, levelezéseket és visszaemlékezéseket olvasok. Írni is nagyon szeretek, de ennek (nézőponttól függően sajnós, vagy nem sajnós) relatíve kevés nyoma van ahhoz képest, amennyit magamtól elvárnék. Esterházy Péter mondta a *Mindentudás Egyetemén* tartott előadásában, hogy egy nap folyamatos írás, majd másnap a teljes szöveg törlése két nap hasznos munka. Nos, én a törléssel már egészen jól állok.

2009 óta aktívan wikipédiázom. A nagyapámról szóló szócikk megírása miatt regisztráltam, mert zavart, hogy az összes Rózsa György-link a televíziós műsorvezetőre mutat. Aztán elkezdtem rendbe rakni a cikk környezetét; helyesírási hibákat, pontatlan adatokat, kategóriákat javítottam; majd jöttek sorban a könyvtáros- és tudóscikkek, a művészeti és egyéb tárgyszóbookok. És mire feleszméltem, húszezer szerkesztés fölött jártam. A dualizmuskori magyar függetlenségi politika magányos, nagy alakjáról, Mocsáry Lajosról készült szakdolgozatom is Wikipédia-szócikk formájában vált szabadon hozzáférhetővé.

Nagy szenvedélyemhez, a moziba járáshoz a Fazekas könyvtárán keresztül jutottam el: gimnazistaként addig-addig lapozgattam *A film krónikáját*, míg bele nem szerettem a némafilmekbe. Hosszú évekig az Örökmozgó állandó vendége voltam; Lang, Murnau, Pabst, Eisenstein és D. W. Griffith művei mellett árnyjátékokra, húszas évekbeli holland és jugoszláv dokumentumfilmekre is beültem. (Ezt az öcsém kárörvendő megjegyzések kíséretében gyakran a fejemre olvassa.) A kurrensebb darabok közül is jóformán mindenre nyitott vagyok. Szintén remek kikapcsolódást jelent a társasjátékozás, amelyet heti-kétheti rendszerességgel, baráti társaságban űzök. Ami a különféle sportokat illeti, ezeket évtizedek óta nagy lelkesedéssel és korlátozott szakértelemmel művelem. A teniszpályán finesz, de kevésbé atletikus, ráadásul reménytelenül hullámzó színvonalú alapvonaljátékot nyújtok, a Marczibányi téri focipályán pedig, ahová keddenként a hivatal valamennyi

részlegéből kijárunk, afféle kiérdemesült lesipuskásként igyekszem a lehető legkevesebb futással abszolválni egyetlen szóba jöhető feladatomat, a gólszerzést (esetemben inkább -találást).

– *Milyen szakmai terveid vannak?*

– Ha a személyes pályámra kérdezel, legközelebbi tervem a pécsi demográfiai doktori program megkezdése, majd eredményes és minden érintett számára boldogító folytatása. A KSH Könyvtárban a minőségbiztosítási projekt kellős közepén járunk, itt még elég sok feladat áll előttünk. Erősen ambicionálom, hogy az intézményünk fedele alatt összegyűlt fiatal történészközösség valódi műhellyé kovácsolódjon, és a szűken vett statisztikátörténet, valamint a történeti helynévkutatás mellett a népesség-, a társadalom- és a művelődéstörténet területén is figyelemre méltó eredményeket produkáljon. Ez jelentené a továbbélését annak a történeti statisztikai kutatócsoportnak, amelyet hajdan többek között Dávid Zoltán, Fügedi Erik, Perjés Géza és Tóth Tibor neve fémjelzett, és amelyről nemrég Faragó Tamás írt monográfiát *Három évtized* címmel.⁷ Ha szélesebb perspektívában értelmezem a kérdést, számos tennivalót látok hivatásunk környékén. A könyvtári szférára általában, de a szakkönyvtárra különösen igaz, hogy láthatatlanságát, szuboptimális hatékonyságát a közös gondolkodás, tervezés és az összehangolt cselekvés hiányának is köszönheti. Összevissza digitalizálunk, a szabványosítás dicsőségére és az észszerű munkaszervezés jegyében mind bibliográfiai leírást készítünk (és mind másfélet) ugyanarról a dokumentumról, egyszerre heten-nyolcan tárjuk fel analitikusan ugyanazt a tanulmánykötetet, és a könyvtári statisztikai adatszolgáltatáskor is más és más alapelveket tartunk követendőnek. Arról a képtelen helyzetről se feledkezzünk el, hogy a tizenegy országos szakkönyvtár hétféle integrált könyvtári rendszert használ. Nos, többek között az ezekről a kérdésekről folyó diskurzusokba szeretnék bekapcsolódni, ahol pedig ilyenek nincsenek, ott szorgalmazni mielőbbi megkezdésüket. Az intézményközi párbeszéd megerősítésének szándékával hívtuk össze idén januárban Kovácsné Koreny Ágnessel, a FSZEK, és Horváth Istvánnal, az Országos Idegennyelvű Könyvtár főigazgató-helyettesével az országos szakkönyvtárak vezetőit.

– *Hogyan látod a könyvtárak jövőjét?*

– Arra a dokumentum-, információ- és kutatásiadat-gyűjtő, -feltáró, -rendszerző, -archiváló és -szolgáltató funkcióra, amelyet a könyvtárosok ellátnak, az emberiség történetének minden korszakában szükség volt. Meggyőződésem, hogy ez így is marad. Ehhez képest másodlagos kérdés a tartalomhordozó típusa, anyaga, és az is, hogy a szolgáltató intézményt könyvtárnak, információs központnak, dokumentációs központnak vagy infotékának nevezzük-e. (Az én szívemhez persze a könyvtár áll a legközelebb.)

Sokkal nagyobb problémának látom a közgyűjteményügy végletes alulfinanszírozottságát. A szakkönyvtárak, különösen a budapesti székhelyű országos szakkönyvtárak ezen a téren is kifejezetten rosszul állnak, hiszen a közép-magyarországi régióra egyetlen fillér európai uniós támogatás sem jut. Nem nagyon beszélünk róla, de a könyvtárakból is megindult az elvándorlás, amire rásegít az általános, a közszférát és a forprofit szektort egyaránt sújtó munkaerőhiány. A pályakezdőket lehetetlen megtartani a – nyelvvizsgapótlékkal együtt – százezres nettó fizetésért; a huszonevesek sorra hagyják el hivatásukat, hogy inkább olyasmivel foglalkozzanak, amivel meg tudják alapozni az egzisztenciájukat. Ha bevezetik az életpályamodellt, annak nemcsak a könyvtárban eltöltött évtizedeket kellene honorálnia, hanem a kiemelkedő teljesítményt is, és figyelembe kellene vennie a könyvtár szakon kívüli felsőfokú végzettséget is, hiszen egy felsőoktatási vagy egyéb szakkönyvtár referensének, tájékoztató könyvtárosának vagy kéziratárosának mindenekelőtt az adott

szakterülethez kell értenie. Az általam ismert, meglehetősen életidegen tervezet éppúgy nem számol mindezekkel, mint a mai harmincas és még fiatalabb korosztályoknak a szüleiktől teljesen eltérő karrierépítési stratégiáival, sokkal dinamikusabb munkaerő-piaci mozgásaival. Vajon hány Y- és Z-generációs kolléga fogja megvárni, hogy több mint másfél évtizedes közgyűjteményi szolgálattal *esetleg* megkapja a főkönyvtárosi címet? Egyáltalán: miért ne lehetnének méltányolhatók az előmeneteli rendszerben a másutt, például az államigazgatásban vagy – horribile dictu – a piaci szereplőknél, információs tanácsadóként megszerzett ismeretek, kompetenciák?

Az utóbbi években egyre többen kérdőjelezzik meg a könyvtárak gyűjteményépítő tevékenységének fontosságát, ami helyett a hozzáférés biztosítását jelölik meg fő célként. Kultúrtörténeti skandalum volna, ha ez az elv kizárólagosságot nyerne, és a rövid távú előnyökért feláldoznánk a szakszerű és biztonságos archiválás kötelezettségét. A közjót nem feltétlenül a saját érdekeik elé helyező tartalomgazdák (azaz esetünkben a nagy kiadók) ugyanis hajlamosak szolgáltatási politikájukat egyik pillanatról a másikra megváltoztatni. Magyarán: nem biztos, hogy amihez ma hozzáférünk, ahhoz holnapután is. A felelős tudomány- és kultúrpolitikának segítenie kell a könyvtárakat abban, hogy legalább szűkebb szakterületük irodalmát hosszú távon megőrizhessék.

– *Köszönöm a beszélgetést, és további sok sikert kívánok!*

JEGYZETEK

1. http://mke.info.hu/wp-content/uploads/2010/10/ev_fatal_konyvarosa_gergely_gyongyver_ildiko.pdf
2. A pályamű elolvasható a Kovács Máté Alapítvány, illetve a Magyar Könyvtárosok Egyesülete honlapján (http://www.kovacsmatealapitvany.hu/sites/default/files/rozsa_szakkonyvtar_a_holnap_hataran.pdf#overlay-context=node/186, (http://mke.info.hu/wp-content/uploads/2010/10/rozsa_szakkonyvtar_a_holnap_hataran.pdf), alaposan kibővített, átdolgozott verzióját pedig várhatóan a *Könyvtári Figyelő* közli három részben, a 2016. 3. számmal kezdődően.
3. Pályájáról részletesebben lásd a lapban: Vajda Kornél: Tisztelgés Rózsa György előtt. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1998. 3. sz. 49–51. p.; Sonnevend Péter: Rózsa György (1922–2005). = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2006. 2. sz. 53–55. p.; Gregorovicz Anikó: In memoriam Rózsa György. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2009. 3. sz. 39–40. p.; Csurgay Árpád: Emlékezés Rózsa Györgyre. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2013. 2. sz. 53. p.; Rózsa Dávid: A kilencvenedik év. Rózsa György emlékezete. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2013. 2. sz. 54. p.; Rózsa Dávid: Belakni létünk tartományait. Kiegészítések Rózsa György életrajzi kötetéhez. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2015. 12. sz. 41–44. p.
4. A KSH Könyvtár történetéről, gyűjteményeiről és szolgáltatásairól a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 2013. 10. számának hét cikke alapján kaphatnak részletesebb képet az érdeklődők.
5. Elérhetősége a könyvtár honlapján: http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kiadvany_nsf.
6. Ismertetése a lapban: Vasbányai Ferenc: Nem csak a számok bűvöletében. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2015. 5. sz. 50–52. p.
7. Ismertetése a lapban: Tóth Béla István: „Hittük, hogy a kutatócsoportra szükség van”. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2016. 5. sz. 43–45. p.

Olvasás és hobbik viszonya a *Moly.hu* felhasználóinak körében

A könyvtári szakirodalomban elvétve fordulnak elő olyan felmérések, amelyek a különböző könyves közösségi oldalak felhasználóinak táborát vizsgálják, pedig ezekből az olvasói közösségekből sok, a könyvtárak és az olvasásnépszerűsítési törekvések számára hasznos tudnivalót és következtetést lehet levonni. Ilyen, kifejezetten könyvekkel és olvasással foglalkozó online közösségi oldalak például a nemzetközi *Goodreads* (<https://www.goodreads.com>) vagy a magyar *Moly* (<https://moly.hu/>).

A *Moly.hu* egy 2008 decembere óta működő magánvállalkozás, amely azóta kibővült saját online könyvesbolttal (Molybolt), valamint adatbázisát felhasználja a Rukkola könyvcserélő is. Az oldal maga egy tematikus közösségi oldal, amelyet Nagy Bence azzal a céllal alapított, hogy olyan, könyvekkel és olvasással kapcsolatos közösségi felületet nyújtson a magyar könyvszeretőknek, ahol megbeszélhetik olvasmányaikát és mások értékelései és javaslatai alapján választhatnak újabbakat. Indulása óta folyamatosan fejlesztik az oldalt: bevezettek számos új funkciót, mint például a magánkönyvtár vagy az olvasmánylista vezetése, események szervezése. Ezen felül lehetővé tették az e-book változatok és hangoskönyvek adatainak felvitelét, és elindították a saját boltjukat Molybolt néven. 2014 augusztusában pedig bevezettek egy, a könyvtárak számára igen jelentős fejlesztést: az együttműködő könyvtárak (jelenleg 14 van, nagyrészt városi intézmények) adatbázisa közvetlenül lekérdezhető az egyes könyvek adatlapjairól, így gyorsan megnézhető, hogy egy adott könyvtárban van-e példány a kérdéses műből.¹ Azonban e funkció működéséhez a könyvtárak együttműködése is szükséges lenne, de ez valamilyen módon nem igazán valósult meg. Talán sokan nem is tudnak a funkció meglétéről, vagy esetleg nem is használják azt annyira a *Moly* felhasználói sem.

Korábbi kutatások a *Moly.hu*-ról

A *Moly.hu*-val kapcsolatban két kutatás készült, mindkettő 2011-ben. Az egyikben Tóth Máté végzett összehasonlítást a magyar *Moly.hu* és a hasonló funkciójú norvég *Bokelskere.no* között. Arra a következtetésre jutott, hogy a két online könyves közösségi oldalon egyáltalán nem lelhető fel a könyvtárak közönségére jellemző sokszínűség. A *Moly.hu* felhasználóinak túlnyomó része nő, jellemzően fiatalok, egyetemisták vagy főiskolások, és legnagyobb részben a fővárosban vagy nagyvárosban, megyei jogú városokban laknak. Az is kiderült

a kérdőíves felmérésből, hogy a *Moly.hu*-t főleg információszerzésre használják, sokkal jellemzőbb a meglévő információ felhasználása (vélemények, hozzászólások elolvasása, könyvek felkutatása), mint az, hogy ők maguk is hozzátegyenek új tudnivalókat vagy saját véleményeket. Az is kiderült a felmérésből, hogy az amúgy társadalmi szempontból igencsak homogén felhasználói csoportnak nagyon sokrétű, változatos az ízlésvilága, valamint az olvasási motivációja is.²

A másik felmérést Jávorka Brigitta végezte, aki azt vizsgálta, hogy a *Moly.hu*-n lévő események és kihívások (pl. „*TriplaL - Olvassuk el Lőrincz L. László könyveit!*”; a kihívás teljesítéséhez olvassuk el és értékeljük Lőrincz L. László eddig megjelent teljes életművét, vagy legalább 25 könyvet belőle) mennyire ösztönzik a felhasználókat arra, hogy számukra addig ismeretlen olvasmányokba, műfajokba is belekóstoljanak. A felhasználók demográfiai jellemzői hasonlítottak arra, amit Tóth Máté korábbi kutatásából lehetett látni: még nagyobb arányban nők voltak a kitöltők, jó részük magasan képzett, és a fővárosban vagy megyeszékhelyen lakik a többségük. A felmérésből kiderült, hogy a felhasználók nagyrészt az aktuális olvasmányaikhoz vagy érdeklődési körükhöz keresnek kihívásokat, és nem fordítva. Tehát a kihívásoknak és eseményeknek alacsony szerepük van abban, hogy motivációt nyújtsanak új olvasmányok vagy műfajok kipróbálásához. Arra a kérdésre, hogy mi motiválja a kihívásokra jelentkezőket, döntően a műfajt, szerzőt vagy az adott mű elolvasása iránt korábbról meglévő vágyat jelölték meg a válaszadók. A kihívások alatti üzenőfalat, hozzászólási lehetőségeket is igen kevesen használják aktívan, tehát az olvasás itt is nagyrészt magányos tevékenységnek bizonyult, nem ösztönzi a felhasználók nagy részét aktív eszmecsere-re.³

A kutatásom célja és módszerei

A saját, *Moly.hu*-val kapcsolatos kutatásomat 2015-ben végeztem a diplomamunkám elkészítésének részeként. Ebben két kérdést igyekeztem megválaszolni: először is, hogy a *Moly.hu* felhasználói vajon szívesebben osztják-e meg olvasásélményeiket a *Moly* közösségén belül, mint egyéb, nem kifejezetten könyvszeretőknak szánt közösségi oldalakon (pl. Facebook vagy Twitter); másodjára pedig azt, hogy az olvasás melletti egyéb hobbik kimutathatóan befolyásolják-e, milyen könyveket olvasnak szívesen. A kérdőívemben konkrétan megemlített hobbik a filmnézés, videojátékok, sztárok és ismert személyiségek iránti érdeklődés, valamint egyéb hobbik voltak.

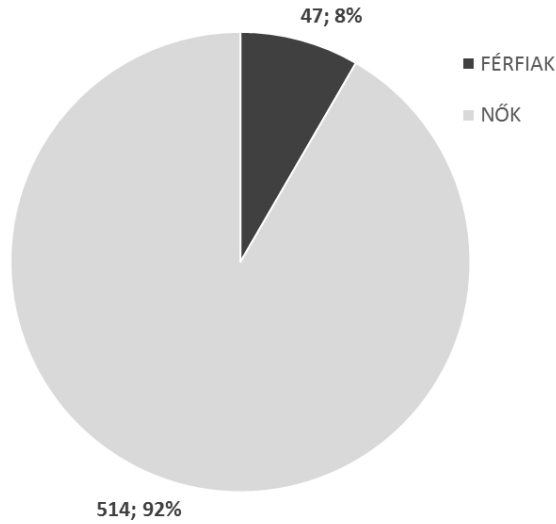
A Google *Úrlapok* alkalmazással létrehozott, 26 kérdésből álló kérdőívet 2015. április 20-27. között tettem elérhetővé az alábbi helyeken:

- A *Moly.hu* oldalon két zónában (fórumokhoz hasonló szerepű, tematikus részek): „*Egyetemista és fősulis molyok*”, illetve a „*Molyok, segísetek!*” elnevezésű zónákban.
- A *Moly.hu*-tagokat gyűjtő Facebook-csoportban (ekkor körülbelül 2300 tagja volt).
- Felvettem a kapcsolatot a *Moly.hu* szerkesztőségével, így néhány napig kiemelt helyen volt a kérdőívre mutató link a *Moly* kezdőlapján.

A válaszadók demográfiai jellemzői

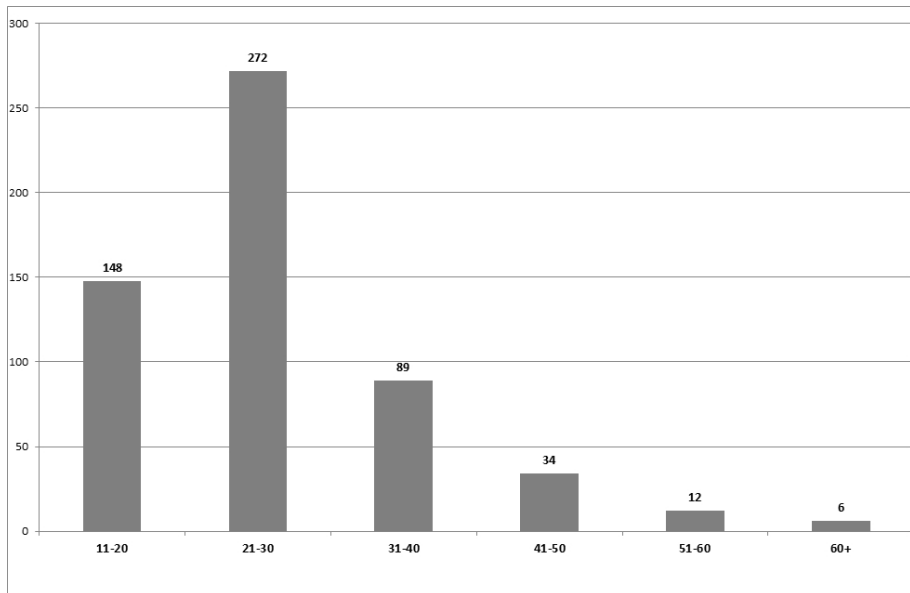
561-en töltötték ki a kérdőívet, tehát meglehetősen sok emberhez jutott el, nagyrészt a *Moly* szerkesztősége közreműködésének köszönhetően. A válaszadók között egyre in-

kább a nők vannak túlsúlyban: 514 fő, azaz 92 százalék nő, míg a férfiak mindössze 47-en voltak, ami 8 százalékot tesz ki.

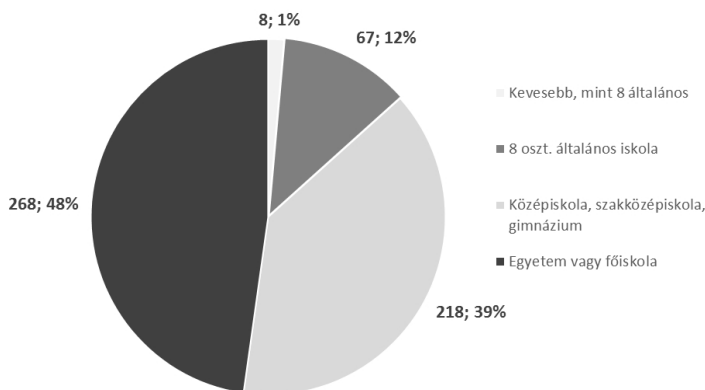
1. ábra: A válaszadók eloszlása nem alapján

Az életkor szerinti megoszlás is nagyon hasonlít arra, amit a két 2011-es kutatás mutatott ki: a huszonéves korosztály van túlnyomó többségben (272 fő), de 10-80 év között minden korosztály jelen volt a mintában. A legfiatalabb kitöltő egy 12 éves lány, a legidősebb pedig egy 80 éves férfi volt.

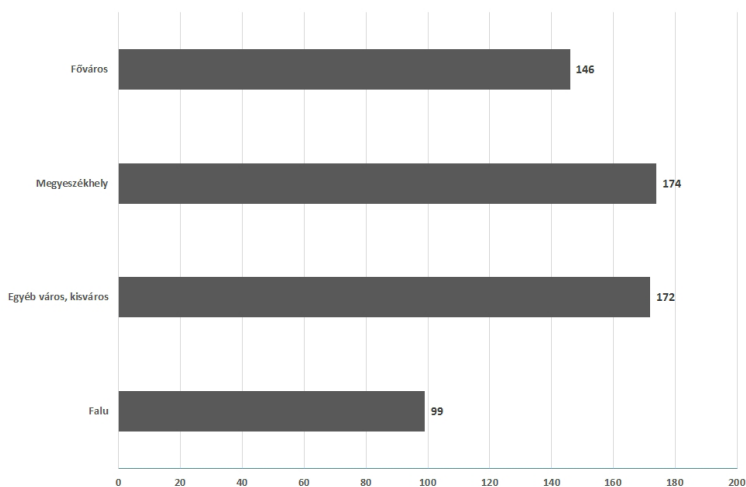
2. ábra: A kitöltők életkor szerinti megoszlása

A végzettségre vonatkozó kérdésnél négy választ lehetett megjelölni, ezek megoszlásával együtt a 3. ábrán láthatók. Megfigyelhető, hogy a kitöltők majdnem fele (268 fő, ami 48%-ot tesz ki) egyetemista vagy főiskolás. A középiskolás, gimnazista vagy szakközépiskolás réteg jelentős még, ők 218 fővel 39 százalékot tesznek ki.

3. ábra: A kitöltők végzettség szerinti eloszlása

A lakhelyre vonatkozó kérdésnél – Jávorka Brigitta kutatásával ellentétben – nem osztottam fel a válaszlehetőségeket a város mérete alapján, csak négy lehetőség volt: főváros, megyeszékhely, egyéb város vagy falu. Emiatt a válaszadók megoszlása is eléggé eltér a két korábbi kérdőív eredményeitől, ez jól látható a 4. ábrán.

4. ábra: A kitöltők eloszlása lakhelyük típusa szerint

Összességében elmondható, hogy a demográfiai jellemzők általánosságban hasonlítanak a 2011-es kutatásokban tapasztaltakhoz.

A kitöltők viszonya a közösségi oldalakkal

A demográfiai adatokon túllépve, a második harmadban leginkább olyan dolgokra kérdeztem rá, amelyekből kiderül, mennyire aktívan használnak bizonyos funkciókat a *Mohyon*, illetve hogyan viszonyulnak egyéb közösségi oldalakhoz.

Legelőször arra voltam kíváncsi, hogy a *Mohy.hu* által kínált különböző funkciókat mennyire használják ki. Itt felsoroltam a funkciókat, majd mindegyiknél meg kellett jelölniük, milyen mértékben veszik igénybe.

MOLY KÖZÖSSÉGI FUNKCIÓK	Könyv értékelése	Alkotó értékelése	Zónák	Kihívások	Észlelések	Szavazások	Polcok	Idézetek
Nem használom / Nem olvasom	22	181	184	179	279	239	137	66
Csak olvasom	193	296	123	114	137	137	124	186
Saját bejegyzést is közzéteszek	164	52	54	62	84	60	154	165
Csak hozzászólók mások bejegyzéséhez	1	3	14	63	5	95	5	6
Saját bejegyzéseket és hozzászólásokat is írok	181	29	186	143	56	30	141	138

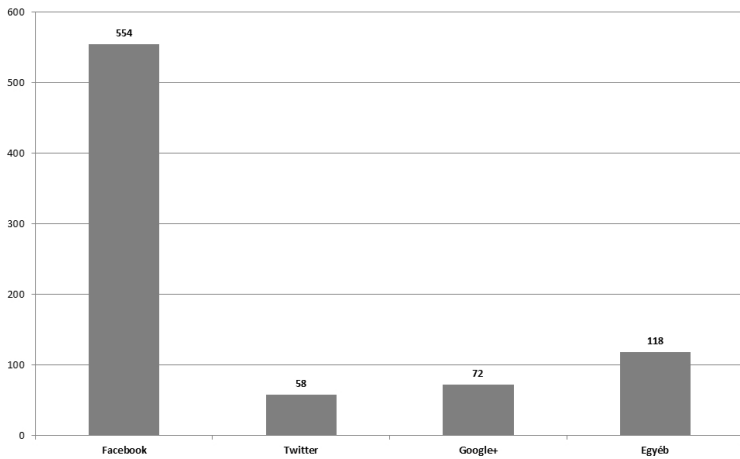
5. ábra: A kitöltők viszonya a *Mohy* egyes funkcióihoz

A táblázatból látható, hogy a legkevésbé népszerű funkciók az *Észlelések* és a *Szavazások*, 279 és 239 olyan válaszadóval, akik egyáltalán nem használják azokat. Előbbi funkció szerepe, hogy a felhasználók bejelöljenek általuk az utcán másoknál látott könyveket, esetlegesen részletezve, pontosan hol látták és milyen ember olvasta. A *Szavazások* funkció népszerűtlensége talán annak is köszönhető, hogy csak Pro tagsággal rendelkezők indíthatnak újakat, így ezek gyakorisága és láthatósága alacsony lehet.

Feltűnő, hogy a *Mohy.hu* információszerező szerepe milyen erős: az oldal lényegét adó könyvértékeléseket mindössze 22-en nem olvassák vagy használják a kitöltők közül, és 148 olyan válaszoló volt, aki minden felsorolt funkciót használ legalább az olvasás, megtekintés szintjén. Érdekes, hogy volt 8 olyan válaszadó, akik – állításuk szerint – egyetlen funkciót sem használnak a felsoroltakból, és ebből 2 azt állította a következő kérdésre válaszolva, hogy használja a *Mohy* által kínált Facebook-alkalmazást, ami csak annyit tud, hogy a molyos aktivitást kirakja az illető facebookos idővonalán is. Az érdekes válaszok egyik lehetséges oka, hogy talán olyanok is meglátták a kérdőívet a nyilvános Facebook-megosztásoknak köszönhetően, akik nem is tagjai a *Mohynak*, csak rábukkantak és szórakozásból kitöltötték.

A *Mohy* saját Facebook-alkalmazását – amint az előbb említettem – a válaszadók jó része nem használja: 160-an használják, 297-en nem, 104-en pedig azt a lehetőséget választották, hogy „nem is tudtam, hogy ilyen létezik”.

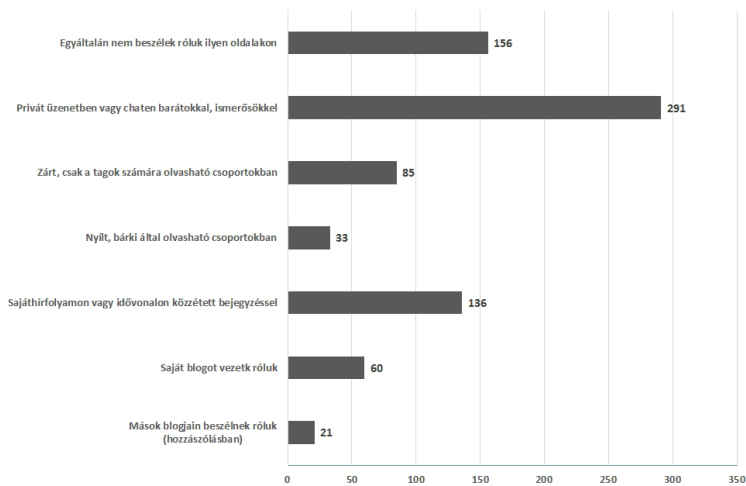
Megkérdeztem azt is, milyen más közösségi oldalakat használnak a *Mohyon* kívül. Itt több válaszlehetőséget is megadtam (Facebook, Twitter, Google+), valamint felkínáltam egy kitölthető *Egyéb* mezőt is. Egy ember akárhány lehetőséget bejelölhetett, akár mindet is.

6. ábra: A kitöltők által használt közösségi oldalak

Legnépszerűbbnek, nem meglepő módon, a Facebook bizonyult 554 jelöléssel (98.75%), utána jöttek a Google+ (72 jelölés, 12.8%) és a Twitter (58 jelölés, 10.8%). A szabadon kitölthető *Egyéb* mezőben olyan közösségi oldalakat jelöltek, mint az Instagram képmegosztó, valamint a Tumblr blogplatform (36-36 említés), a Goodreads nemzetközi könyves közösségi oldal (19 említés), a főleg nőknek szánt Pinterest képmegosztó (18 említés). Itt feltűnő volt, hogy a legtöbb megadott oldal képmegosztó, egyéb típusú közösségi oldal csak elvétve szerepelt.

A következő kérdés az volt, hogyan osztják meg olvasásélményeiket a *Molyon* kívüli közösségi oldalakon, itt is több lehetőséget lehetett egyszerre megjelölni, viszont nem kínáltam szabadon kitölthető mezőt, mint az előző kérdésben.

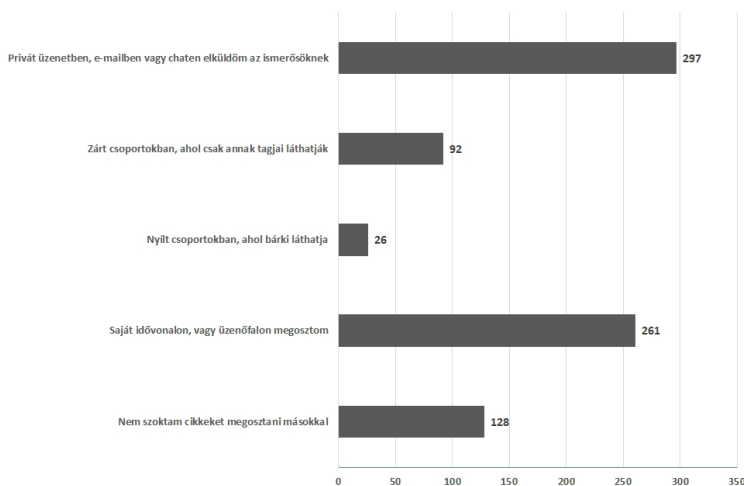

7. ábra: Hogyan osztják meg olvasásélményeiket a *Molyon* kívüli közösségi oldalakon?

Az eredményekből látható, hogy a leginkább preferált módszer a személyes üzenetek vagy chat használata (291 jelölés). A második legnépszerűbb válasz az „Egyáltalán nem

beszélek róluk ilyen oldalakon” volt, ami azt sejteti, hogy sokan ódzkodnak attól, hogy közösségi oldalakon osszák meg olvasásélményeiket másokkal. Ezt a gyanút látszik megerősíteni az is, hogy igen kevés jelölést kaptak a nyílt, bárki által olvasható csoportok (33) és a mások blogjain történő hozzászólás (21).

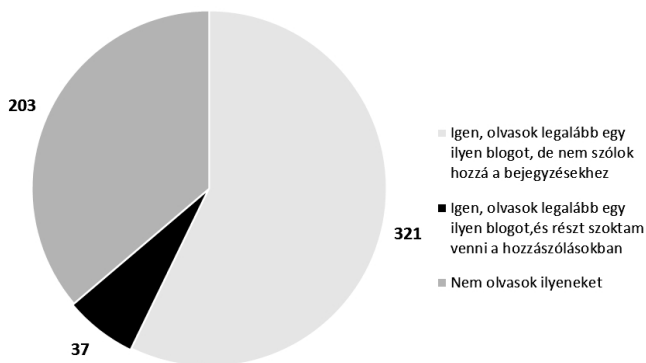
Megkérdeztem azt is, hogy az interneten olvasott cikkeket, publikációkat és blogbejegyzéseket hogyan osztják meg közösségi oldalakon. Itt arra voltam kíváncsi, hogy ezeket vajon szívesebben osztják-e meg ismerősökkel és ismeretlenekkel, mint az olvasáshoz kapcsolódó élményeiket, véleményüket. Itt is több lehetőséget jelölhettek meg egyszerre.

8. ábra: *Hogyan osztanak meg cikkeket közösségi oldalakon a kitöltők?*

A legkevésbé népszerűnek a nyílt csoport számára történő megosztás bizonyult (36 jelölés), hasonlóan, mint az előző, olvasásélményekre vonatkozó kérdésnél.

Végül megkérdeztem a kitöltőket, hogy olvasnak-e valamilyen könyves blogot, és ha igen, hozzá is szólnak-e a bejegyzésekhez.

9. ábra: *A kitöltők és a könyves blogok viszonya*

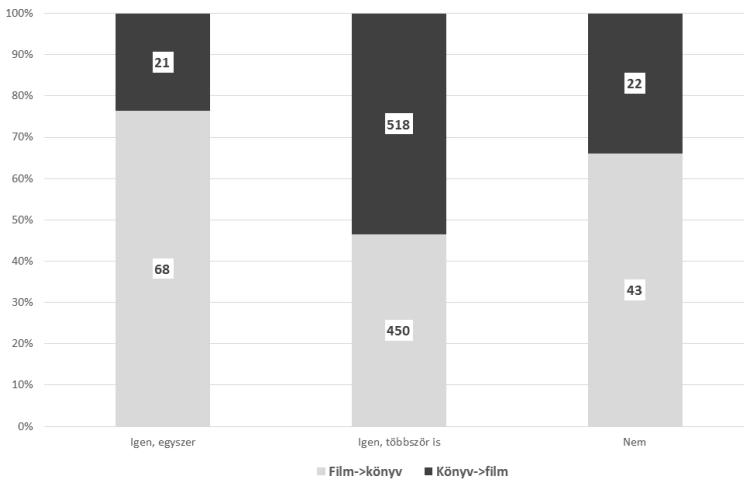
Látható, hogy igen alacsony az aktívan hozzászólók aránya: mindössze 37 ember válaszolta azt, hogy olvas ilyen blogot, és hozzászólásokat is ír.

Az olvasás és a hobbik viszonya

Kérdőívem utolsó harmadában az olvasás és a különféle hobbik viszonyára voltam kíváncsi, itt az alábbiakra kérdeztem rá:

- Milyen a kitöltők viszonya a felírtos filmekhez?
- Olvastak-e már film vagy sorozat hatására abból készült vagy annak alapjául szolgáló könyvet?
- Játszanak-e videojátékokkal, és ha igen, használnak-e hozzájuk írott segédletet, illetve olvastak-e játékokból készült vagy azok alapjául szolgáló könyvet?
- Olvasnak vagy olvastak-e bármilyen egyéb hobbival kapcsolatos könyveket, legyenek azok szórakoztatók vagy szakirodalmi típusúak?

Először két kérdést tettem fel: előfordult-e már, hogy egy megnézett film vagy sorozat hatására elolvasta az illető a könyvváltozatot, valamint fordítva: egy könyv hatására elolvasta-e annak filmes vagy sorozatos változatát?

10. ábra: Filmek és könyvek viszonya

A grafikonból látható, hogy összességében a két médiumnak nagyjából hasonló hatása van egymásra, és ez elég jól ki is mutatható: mindössze 43 ember olvasási kedvére nem hatott ösztönzően a film, és 22-en vannak olyanok, akik filmnézési kedvét nem hozta meg egy könyvváltozat elolvasása. Ezután megkértem azokat, akik legalább az egyik kérdésre igennel válaszoltak, hogy soroljanak fel legfeljebb 3 olyan címet, amelyből mindkét változatát (könyv és sorozat) egyaránt ismerik. Az alábbiak kapták a legtöbb említést:

1. Harry Potter (181)
2. Gyűrűk ura (106)
3. Éhezők viadala (103)
4. A beavatott (72)
5. Trónok harca (57)

Jól látható – ezen és a további felsorolt műveken is – a kortárs irodalom túlsúlya, talán a *Gyűriük ura* lóg ki kicsit (eredeti megjelenése az 1950-es években volt angolul, azonban a 2000-es években kiadott filmtrilógia újra behozta a köztudatba).

Ezt követően arra kérdeztem rá, hogy idegen nyelvű filmeket milyen hangsáv+felirat kombinációban néznek általában, valamint hogy egyetértenek-e 4 adott állítással, amelyek az alábbi táblázatban a 3-6. oszlopok fejlécében olvashatók.

Hang+felirat	Létszám (fő)	A feliratok segítenek a cselekmény megértésében	Általában túl gyorsan pörögnek a feliratok, hogy el tudjam őket olvasni	Az idegen nyelvű hang és vele egyező felirat segíthetnek a nyelvtanulásban	A feliratok túlzottan elvonják a figyelmet
Angol hang+angol felirat	67	25	1	62	8
Angol hang+magyar felirat	220	136	9	187	32
Angol hang, felirat nélkül	22	7	2	19	9
Egyéb hang+egyéb felirat	2	1	0	2	0
Egyéb hang+magyar felirat	7	3	0	5	1
Egyéb hang+angol felirat	2	2	0	0	0

11. ábra: Idegen nyelvű filmek és feliratok viszonya a kitöltők körében

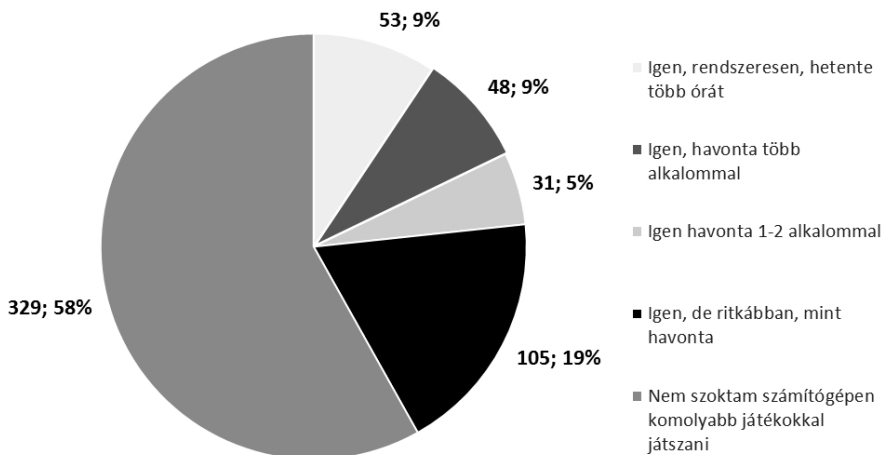
Feltűnő többségben van az angol hang+magyar felirat párosítás 220 fővel. Ebből 136 értett egyet azzal, hogy a felirat olvasása segíti a cselekmény megértését. Ez érthető, hiszen a rajongói magyar fordítások tesznek élvezhetővé rengeteg, nálunk nem sugárzott új sorozatot. Akik egyaránt angol hanggal és felirattal nézik a filmjeiket, azok 67-en vannak, közülük 62-en értenek egyet azzal, hogy segíthet a nyelvtanulásban az egyazon hang+felirat használata.

Ami ezekből a kérdésekből itt kiderült, hogy az amúgy is gyakran olvasó molyos közösségnek általában nincs problémája a feliratokkal: az összesen 320 idegen nyelven filmet néző válaszadóból mindössze 12 értett egyet azzal, hogy a feliratok túl gyorsan pörögnek, emiatt nehéz őket olvasni. 50-en tartják nehezebbnek a feliratok miatt, hogy olyan dolgokra figyeljenek, mint például a színészek mimikája vagy hasonló apróbb részletek.

Ezzel főleg azok értettek egyet, akik angol hanggal és felirat nélkül filmeznek (22 főből 9 egyetért). Ők valószínűleg jobban át tudják adni magukat a film képi világa élvezetének, mivel nem vonja el figyelmüket semmilyen olvasandó felirat, és erőfeszítés nélkül megértik a beszélt angol szöveget.

Videojátékkal igen kevesen játszanak, ezt nem találtam meglepőnek a 92 százalékos női dominancia mellett. Itt egyértelműsítettem a kérdésnél, hogy a Facebookon, böngészőben, mobiltelefonon vagy táblagépen játszott játékok nem számítanak, csak a számítógépen vagy játékkonzolon játszott „komolyabb” darabokra gondolok. Ezt azért egyértelműsítettem, mert szinte mindenki elüt egy-két percet ilyen egyszerűbb játékokkal, például utazás közben, én viszont az időigényesebb, komolyabb játékokra voltam kíváncsi, nem pedig az alkalmoszerűen játszott egyszerű darabokra.

Az alábbi grafikonon látható, hogy elég kevés rendszeres játékoszt találtam: 59 százalékuk, azaz 329 fő egyáltalán nem játszik komolyabbakkal, 105-en, azaz 19 százalékuk pedig ritkábban, mint havonta. Maradt tehát összesen 127 olyan válaszadó, aki legalább havi rendszerességgel játszik, a következő két kérdéssel csak rájuk koncentráltam.

12. ábra: A videojátékok és a kitöltők viszonya

A videojátékok világában régebben a szöveges, képekkel kísért végigjátszási segédletek és útmutatók voltak túlsúlyban, manapság ez – a YouTube-nek és hasonló videós platformoknak köszönhetően – jelentősen átbillent a videós útmutatók felé. Itt az érdekelt, hogy a 127 molyos tagból, aki olvasás mellett néha játszik videojátékokat is, milyen típusú segédleteket vesz igénybe, ha elakad egy játékban. A 127 emberből csak 19-en részesítik előnyben a videós anyagokat, 60-an a szöveges leírásokat, 45 fő pedig inkább megoldja magának a problémát, mint hogy utánanézzon akár videós, akár szöveges változatban a megoldásnak.

Megkérdeztem ettől a 127 személytől azt is, hogy olvastak-e már játék hatására abból készült vagy annak alapjául szolgáló könyvet. 91-en nem, 22-en egy alkalommal, 14-en pedig többször is elolvastak így könyvet. Az utóbbi 36-ot megkértem, hogy soroljanak fel 2-3 címet, hasonlóképpen, mint a filmes kérdésnél. Legtöbbször az alábbiakat említették:

1. Assassin's Creed könyvsorozat (18)
2. Warcraft-könyvek (8)
3. Vaják / Witcher könyvek (6)

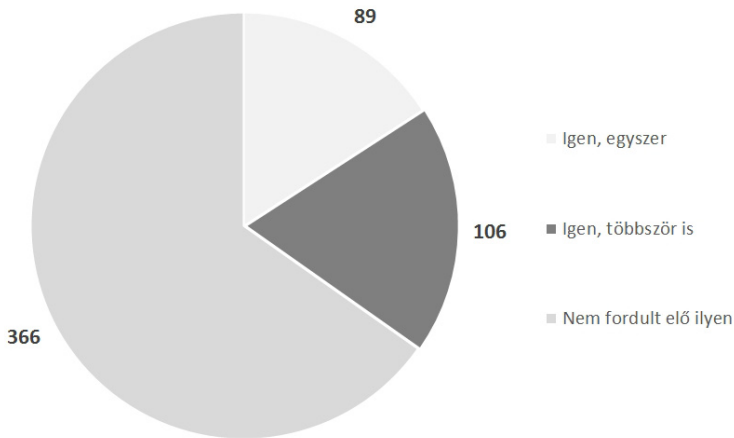
Említést kaptak még a *Mass Effect*, illetve a *Dragon Age* játékokhoz írt regények, Frank Herberttől a *Dűné*, valamint a *Metro* könyvek is. Túlsúlyban vannak a játékokat kísérő, azokhoz készült könyvek azokhoz képest, ahol a könyv volt előbb és azt adaptálták videojátékra.

Ugyanezt a kérdést feltettem – kicsit máshogyan megfogalmazva – a nem játszóknak is; tőlük azt kérdeztem, hogy olvastak-e játék alapján készült könyvet úgy, hogy arról konkrétan tudták, hogy egy videojátékból készültek. Itt 23-an válaszoltak, az alábbiakat említve:

1. Assassin's Creed könyvsorozat (11)
2. Metro (4)
3. Vaják / Witcher könyvek (3)

Összességében itt is túlsúlyban vannak a játékokból készült könyvek. Azonban látható volt, hogy a videojátékokból készült könyvek alig vonzanak olyan embereket, akik egyébként nem játszanak azokkal. Ennek oka az lehet például, hogy a játék történetének, eseményeinek ismerete sokszor javasolt a könyvek megértéséhez. Azonban itt is lehetnek kivételek, például az *Assassin's Creed* könyvek, amelyek önmagukban is élvezhetők.

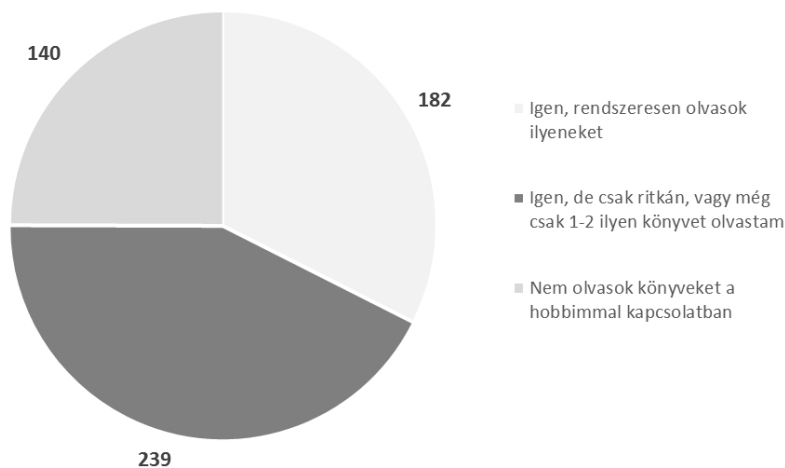
Kedvenc hírességekről elég kevesen olvasnak könyveket.

13. ábra: A válaszadó olvasott-e könyvet valamilyen kedvenc hírességről?

A 13. ábrán látható, hogy a válaszadók csaknem kétharmada (366 fő, 65.2%) nem olvasott könyvet kedvenc hírességgel kapcsolatban. 195-en olvastak ilyet legalább egyszer, őket megkértem arra, hogy soroljanak fel pár példát. Főleg olyan ismertebb színészeket említettek, mint Bud Spencer vagy Daniel Radcliffe (aki Harry Potter-t játszotta a filmekben).

A legutolsó kérdésben arra kellett válaszolniuk a kitöltőknek, hogy egyéb hobbikkal, érdeklődési körökkel kapcsolatban olvastak-e könyveket, legyen az szakkönyv vagy szórakoztató mű.

14. ábra: A válaszadó olvas-e valamilyen egyéb hobbiival kapcsolatos könyveket?

Mindössze 140-en, azaz a válaszadók körülbelül negyede nem olvasott egyszer sem ilyen könyveket, 182-en (32.4%) olvasnak rendszeresen bármilyen hobbihoz kapcsolódó könyvet, és 239-en, azaz 42.6%-uk olvastak legalább egy-két könyvet.

A kutatásból levonható következtetések

A *Moby*-felhasználók nagy része magasan képzett huszonéves nő, hasonlóan ahhoz, amit a 2011-ben végzett kutatások kimutattak. Legkevésbé az *Észlelések* és *Szavazások* funkciók bizonyultak népszerűnek, leginkább pedig a *Könyvértékelések* részt szeretik, amely az oldal lényegét adja. Nem meglepő módon, a Facebook bizonyult a legnépszerűbb közösségi oldalnak, minden más csak jóval mögötte lemaradva kullog. Ilyen közösségi oldalakon legtöbbször csak magánbeszélgetésekben, esetleg zárt csoportokban beszélnek olvasmányélményekről, azonban igen nagy számban vannak azok is, akik sehogyan nem osztják meg azokat ilyen oldalakon. Könyves blogokat is aránylag sokan olvasnak, azonban a legtöbb tag csak olvasója az ilyeneknek, de nem kapcsolódik be hozzászólásokkal. Mindezekből azt következik, hogy sokan ózdkodnak a közösségi oldalaktól valamilyen szinten, különösen nem szeretnek akár távolabbi ismerősök vagy idegenek számára is láthatóan megosztani olyan dolgokat, amelyek leginkább csak szűk közönséget érdekelhetnek, ide értendők az olvasásélmények is.

Az olvasás melletti egyéb hobbioknak is van valamilyen mértékű hatása az olvasási kedvre: a filmek és könyvek kölcsönhatása erős, mindkét irányba sok példát kaptam, ami azt bizonyítja, hogy az egyik médiumos verzió megtekintése vagy elolvasása ösztönző lehet arra, hogy a másikat is megismerjék. A feliratozott filmekkel általában nincsenek problémáik, szerintük segítenek a cselekmény megértésében, és idegen nyelvű felirat esetében a nyelvtanulásban is. A kevés számú videojátékos inkább preferálja azt, hogy szövegesen olvasson utána a játékokat illető némely kérdéseknek, mint hogy YouTube-on vagy hasonló videós platformon nézze meg azokat. Azonban játék hatására már jóval kevesebben olvasnak könyveket, attól függetlenül, hogy a játékból készültek azok, vagy a játéknak szolgálták alapul. Hírességekről, tehát kedvelt színészek, sportolók és hasonló

személyekről szintén kevesen olvasnak, az ő érdeklődést keltő szerepük tehát viszonylag alacsony. Egyéb hobbiikkal kapcsolatos szórakoztató és szakkönyveket viszonylag sokan olvastak, még ha nem is túl sokat vagy nem is túl gyakran.

JEGYZETEK

- 1 Könyvtárosok kerestetnek – Moly = <http://moly.hu/bejegyzesek/konyvtarosok-kerestetnek>
(Letöltve: 206. 08. 09)
- 2 Tóth Máté: A Moly.hu mint virtuális találkozóhely. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2011. 8. sz. 327-338, p.
- 3 Jávorka Brigitta: Olvasómozgalmak a Moly.hu könyves közösségi oldalon. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2013. 1. sz. 4-18. p.

Vogl Ádám

Külhoni Magyarságért Díj

2016. augusztus 19-én, az államalapító Szent István király ünnepének előestéjén Semjén Zsolt nemzetpolitikáért felelős miniszterelnök-helyettes javaslatára a miniszterelnök-helyettes és Potápi Árpád János nemzetpolitikáért felelős államtitkár átadta a Külhoni Magyarságért Díjat tíz külhoni magyar személyiségnek, illetve szervezetnek. A díjazottak között volt a zentai

VAJDASÁGI MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET,

amely a délvidéki magyar közösség művelődése érdekében végzett munkájával érdemelte ki az elismerést.

A kitüntetéshez szívből gratulálunk!

Monográfia a dualizmus korának könyvkereskedelméről

Könyvtörténeti szakirodalmunk mostohán kezelt korszaka az 1867-tel kezdődő; korszerű szemléletű és főleg alapos forráskutatáson alapuló tanulmány vagy pláne monográfia erre az időszakra nézve alig-alig keletkezett az utóbbi évtizedekben. Ezért is különösen örvendetes Simon Melinda most megjelent terjedelmes munkája: *Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme*.

Az életrajz hőse méltatlanul elfelejtett alakja a magyar könyvkultúrának. A közelmúltban megjelent összefoglaló könyvkereskedelem-történetek mellőzik személyét, Kókay György 1997-es megjelenésű kötete, *A könyvkereskedelem Magyarországon* éppen úgy nem említi nevét, ahogyan magam – hogy utólag önkritikát gyakoroljak – *A magyar könyvkereskedelem rövid története* című, 2004-ben napvilágot látott munkámban sem tárgyalom működését. A kihagyás elsődleges oka nyilvánvalóan a kellő mélységű és színvonalú alapkutatások hiányában jelölhető meg, de alighanem az is szerepet játszott a mellőzésben, hogy Hoffmann Eggenberger üzletét működtette, és megtartotta a patinás cég nevét, és mint Eggenberger-céget, röviden mindkét munka említi a vállalkozást a XX. század elején is működő könyvkereskedések között. Mindenesetre bátran állítható, hogy Simon Melinda alapvető munkájának megjelenése után Hoffmann Alfréd elfoglalja majd az őt méltán megillető helyet a magyar könyvkultúra és művelődéstörténet történetében. Hoffmann ugyanis nemcsak jeles képviselője volt a könyvszakmának, hanem valódi századfordulós jelenség; személyisége legalább olyan mély nyomokat hagyott kortársaiban, mint könyvkereskedői eredményei. Simon Melinda kötetének éppen az a legnagyobb erőssége, hogy nagyszerű emberi portrét rajzol a „boldog békeidők” egy jellegzetes, amúgy minden sikere ellenére boldogtalan és életének önkézevel véget vető személyiségéről.

De hogyan jutott el a szerző hőse a végzetes revolverlövésig 1905-ben, hatvanhét éves korában? Hoffmann Alfréd – szó volt róla korábban – az Eggenberger-cég, az egyik legrégebbi pesti könyves vállalkozás tulajdonosa volt. Joseph Eggenbergert, aki hosszú időn keresztül segédje volt, még 1800-ban fogadta társául a gyermektelen Johann Michael Weingand, és tette meg az 1768-ban alapított könyvkereskedés örökösének. A céget a Weingand halála után 1802-től saját jogán vezető és működtető Joseph Eggenbergert tulajdonosként követő fia, Nándor (Ferdinánd) irányította, akinek hitvese Hoffmann Mária, Alfréd nagynénje volt. Vagyis oldalági rokonként vette át nagybátyja 1863-ban bekövet-

kezett halála után a nagy múltú vállalat vezetését és tartotta meg az Eggenberger-nevet. Részben nyilván kegyelemből, de nyilvánvalóan üzleti megfontolásból is, hiszen dőreség lett volna az évtizedek óta bejáratott és jól megismert elnevezést megváltoztatni.

Hoffmann kereskedelmi iskolai tanulmányait követően 1851-ben, tizenhárom évesen lépett be nagybátyja üzletébe, majd néhány év múlva rokona és főnöke kívánságának megfelelően külföldre, németországi tanulmányútra indult. 1857 és 1861 között Stuttgartban, Augsburgban és Münchenben dolgozott különböző könyves cégeknél, és tanulmányozta a német könyvszakmát. Különösen München volt rá nagy hatással, igaz, ebben komoly szerepe volt képzőművészeti érdeklődésének. Némely források szerint maga is művészpályára készült; mindenesetre a bajor fővárosban kötött életre szóló barátságot a festő Székely Bertallal. Családja azonban nem pártolta művészi ambícióit, 1861-ban hazahívták, hogy ismét elfoglalja helyét nagybátyja boltjában, akinek halála után a cég vezetője lett.

Az Eggenberger-cég akkor már fogalom volt Pesten. Nagybátyja fontos szerepet töltött be a város társas életében, a Ferenciek terén található bolt az értelmiség egyik fontos találkozási helye volt, és a korabeliek *Eggenbergerium* néven emlegették az üzletet. A cég 1833 óta a „*Magyar Tudományos Akadémia könyvtársa*” címet viselte és a *Kisfaludy Társaság* kiadói ügyeit is intézte. Részben ennek köszönhetően alakult ki a vállalat holdudvara, a korabeli szellemi élet megannyi kiválósága rendszeresen látogatta az üzletet, és lett az *Eggenbergerium* törzstagja. Mindenesetre a hazai tudományos élet képviselőivel kialakított jó kapcsolat Hoffmann idejében is megmaradt, és az *Eggenbergerium* mint kaszinó, társaskör, klub, vagyis a kulturális és tudományos élet egyik fontos informális intézménye is virágzott. Ebben szerepe volt a tulajdonos széles látókörének, műveltségének, nagyvonalú vendéglátásának, kapcsolatteremtő képességének és akkor még derűs, szeretetre méltó személyiségének.

Az üzlet új főnöke új üzletágakat vezetett be. Ilyen volt az üzlettárásával és barátjával, Kovatsits-Molnár Jánossal alapított kölcsönkönyvtár, amely ugyan viszonylag rövid ideig működött, de így is figyelemre méltó kezdeményezés volt. Megszűnte összefüggött azaz, hogy Hoffmann nemcsak kereskedőként, hanem kiadóként is ismert kívánt lenni a könyves cégek között. Szerény mértékben egyébként már Eggenberger is adott ki könyveket, ezt kívánta nagyobb arányokban folytatni unokaöccse. A cég növekvő számban tankönyveket és jogi szakkönyveket jelentetett meg, évente mintegy harminc kötet körül stabilizálódott a vállalat által közzétett kötetek száma, ezzel a mennyiséggel a kor középkiadói közé tartozott. 1863 és 1898 között mintegy ezer címet jelentetett meg, és alig akadt a kiadott könyvek között idegen nyelvből fordított munka; gyakorlatilag csak eredeti magyar műveket publikált. Többnyire az *Eggenbergerium* törzstagjai lettek a szakkönyvek szerzői vagy az írók ajánlói, így Gyulai Pál, Kautz Gyula, Vécsey Tamás, Szilágyi Dezső, Pulszky Ágost, Plósz Pál és Sándor, Eötvös Loránd, Hógyes Endre, Hampel József, Marczali Henrik, Kármán Mór, és a névsort még lehetne folytatni. Egy részük munkássága ma már ismeretlen, de a maguk korában a tudomány, a kultúra és a közélet fontos képviselői voltak; többük életműve viszont ma is megkerülhetetlen része a hazai tudományosságnak. A tankönyvek és szakkönyvek mellett gyermek- és ifjúsági könyveket, gyakorlati célú kiadványokat, így szakácskönyveket és a korban egyre népszerűbbé váló fürdőhelyeket bemutató köteteket adott ki. Kiadói és kereskedői tevékenysége tisztes

jómódhoz segítette Hoffmant, ez tette lehetővé számára a komoly mértékben gyakorolt jótékonykodást.

Hoffmann szakmai pályafutásának csúcsára 1889-ben jutott, amikor elnökévé választotta a Magyar Könyvkereskedők Egylete. Kompromisszumkereső személyisége, megfontolt, körültekintő vezetői stílusa nagymértékben hozzájárult a könyvszakmán belüli ellentétek elsimításához és az 1878-ban alapított grémium kiegyensúlyozott működéséhez. Elnöksége alatt születtek meg az Egylet életét hosszú időre alapvetően befolyásoló dokumentumok, így az új alapszabály és az árendmények szabályozása, az ún. rabattkonvenció. Sikeresen képviselte a könyvesek érdekeit a kormánnyal szemben, ennek volt köszönhető, hogy a hazai és az osztrák, illetve német postai díjszabást csökkentették, vagyis olcsóbban lehetett a könyvszállítmányokat küldeni. Elérte Baross Gáborral folytatott tárgyalásain, hogy a kormány kötelezettséget vállalt, miszerint minden, a könyvszakmát érintő új törvényjavaslatot előzetes véleményezésre elküldenek az Egyletnek. Jelentős személyes sikere volt, hogy a három nagy kiadói és nyomdai részvénytársaság, az Athenaeum, a Pallas és a Franklin is belépett a testületbe, ezzel az Egylet valóban a hazai könyvszakma egészének képviselője lett. Hoffmann volt egyik szervezője 1896-ban a millenniumi kiállítás könyves részének is.

A szakmai és társadalmi sikerek ellenére személyisége a századforduló körül kezdett megváltozni. Családot nem alapított, testvérei körében élt. Súlyos veszteség volt számára, hogy 1894-ben elhunyt üzlettársa és barátja, Kovatsits-Molnár János. Ennek az eseménynek is szerepe volt abban, hogy a kiadói üzletágat fokozatosan felszámolta, és 1898-ban eladta az Athenaeumnak. Ekkor került sor a kereskedés új helyre költöztetésére is, az Erzsébet-híd építése és a Belváros rendezése miatt ugyanis az üzletnek helyet adó házat lebontották. A bolt új címe a Kecskeméti utca 3. lett, Hoffmann egyik saját tulajdonú házában működött tovább. Új üzlettársat választott a fiatal Vastagh Gyula, a szobrászművész rokona személyében, akinek kezdeményezésére a kereskedés profilja képzőművészeti alkotásokkal bővült. Az új üzletágban Hoffmann azonban már nem vett részt, 1905 elején Vastagh Gyulára és unokaöccsére, Hoffmann Bélára – akit örökösének tekintett – ruházta társtagként a cég vezetését.

A kortársaknak is feltűnt, hogy aktivitása, dinamizmusa ezekben az években jelentősen csökkent, és mint jó ismerőse, az író Szana Tamás megfogalmazta, „*egykori derűs életfilozófiáját elveszítette, kedélye borulni, sötétedni kezdett.*” Depresszióban szenvedett, és ugyan megpróbálták kezelni, betegsége mind jobban elhatalmasodott rajta, és Simon Melinda feltételezése szerint az elmebajtól való félelme miatt választotta a halált.

A terjedelmes életrajz hatalmas forrásanyag sokoldalú felhasználásával készült. Simon Melinda nem elégedett meg hőse életrajzának bemutatásával, kitér az előzményekre, illetve ismerteti a vállalkozás Hoffmann utáni sorsát is. Tisztázza testvérei életrajzi adatait, és kellő részletességgel taglalja üzlettársa és barátja, Kovatsits-Molnár János életét. Kitér jótékonykodására, mecénási tevékenységére, ismerteti Székely Bertalan róla készült festményét, miközben a kép kalandos sorsát szintén bemutatja. Simon Melinda a levél- és kéziratári források mellett bőszégesen merít különböző memoárokból és szépirodalmi művekből is. Sokszor Krúdy egy-egy találó jellemzésével, leírásával mutatja be a hőstét körülvevő régi Pestet; ezzel éri el a szerző, hogy műve olvasmányának sem utolsó.

A kötet 397-472. oldalain különböző források olvashatók. E dokumentumok között akad, amelyeknek inkább korfestő jelege van; ilyen például Kovatsits-Molnár János „*Keletei utam*” című levélgyűjteményének közlése: a leveleket az Eggenbergerium tagjainak küldte, és a tizenhét missílist a baráti társaság még 1886-ban nyomtatásban is megjelentette. A közölt monumentumok között található az általa aláírt kiadási szerződések jegyzéke, az Athenaeummal kötött kontraktus iratanyaga vagy Hoffmann Alfréd jelentése a millenniumi kiállítás könyves vállalatairól. A korszak könyvkereskedelme jobb megismeréséhez szolgált alapvető adatokat a cég 1894-1897 közötti évekre vonatkozó könyvelési táblázata.

A nagyszerű könyv értékét növelik az illusztrációk, amelyeknek forrásjegyzéke is megtalálható a kötetben.

Simon Melinda munkája nagy nyeresége könyves szakirodalmunknak, fontos hozzájárulás a magyar könyvkultúra kiegyezés utáni korszakának alaposabb megismeréséhez; és forráskezelésében, szemléletében, komplexitásában jelentős inspirálója lesz a további kutatásoknak. A kötet szervesen kapcsolódik a szerző korábbi munkáihoz, így a 2014-ben megjelent *Kiadói és nyomdászjelvények: Hagyomány és korszerűség* címűhöz, illetve a *Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon* címmel napvilágot látott munka két kötetéhez, a 2009-ben V. Ecsedy Judittal közösen publikált első részhez (1488-1800), valamint az önállóan 2012-ben közreadott folytatáshoz, az 1801-1900 közötti száz év jelvényeit bemutatóhoz. A mostani munka és a korábbi kötetek reményt adnak arra, hogy a szerző folytatja kutatásait és előbb-utóbb megszületik tollából a korszak könyvkereskedelmének és könyvkiadásának alapos történeti szintézise. Ennyi dicséret után következzenek egy apró elírás kritikai észrevétele (inkább annak bizonyítására, hogy a recenzens iparkodott figyelmesen elolvasni a művet): a 257. oldalon az olvasható, hogy 1882-ben az országos könyvkiállítás megszervezése körüli érdemei miatt „*Apponyi Sándor vallás- és közoktatásügyi miniszter*” köszönetét fejezte ki. A nagy bibliofil soha nem viselt miniszteri tisztséget, a kultuszárca vezetője ekkor Trefort Ágoston volt.

(Simon Melinda: Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme. Budapest, Balassi Kiadó, 2016. 503 p.)

Pogány György

Újraolvasva – hatvan-hatvanöt év múltán

(8.) A technika ábécéje

Négy-öt éves lehettem, két évvel idősebb barátommal sokat játszottunk az udvarainkon kallódó ócskavasakkal, egyszer meg kitaláltuk, hogy vas munkások akarunk lenni. Az egyik este elindultunk Csepelre, de mire a falu szélére értünk, besötétedett, mi megijedtünk, és félig sírva, félig szégyenkezve hazaballagtunk. Valahogy úgy alakult, hogy ezután már egyikünk sem került a gyárak közelébe, legfeljebb látogatóként. Bár mindketten bölcsészek lettünk, a barátom magyar-orosz szakos tanár, jómagam történelem-könyvtár szakon szereztem egyetemi oklevelet, a technika iránt később is érdeklődtünk – de csak távolról, mintegy kívülről. A műszaki vívmányokat, találmányokat mindig csodáltam, a természettudományi tantárgyakkal is megbarátkoztam, a gimnáziumban egyszer még fizika versenyen is részt vettem, hiányzott viszont az érzelmi kötődés. Alig múltam tizenegy éves, amikor a műszaki és ipari ismeretterjesztés erőltetett kampánya során, 1954 februárjában Sztrókay Kálmán (1886-1956) hamarosan divatossá vált könyve a kezembe került, szinte bizonyosan *A legjobb barát* című rádiós pályázat kötelező vagy ajánlott olvasmányaként. Könnyen hozzájutottam, *A technika ábécéje* a községi népkönyvtár letéti állományában is megvolt, ha nem tévedek, nem is egy példányban.

A sűrűn szedett, kétszázötven oldalas kötet 1953-ban jelent meg az Ifjúsági Könyvkiadónál, kilencezer példányban. Szerzője a technikai és természettudományos ismeretterjesztés kiemelkedő alakja volt. Kiválóan tájékozott tanár, a tudomány népszerűsítés régi elkötelezettje, felnőtteknek és gyerekeknek egyaránt számos könyvet írt, és nem is akárhogyan. Remek nyelvtudását nemcsak szak-, hanem műfordítóként is kamatoztatta, jeles szépírók (ha úgy tetszik: klasszikusok) regényei közül is többet átültetett magyarra. Szóban forgó művének szövegét szakmailag hat neves tudós ellenőrizte. Az egyszerű, fekete-fehér, ám a tárgyalat témaköröket valóban szemléltető illusztrációkat Szűcs József készítette, aki később is hosszú ideig a kiadó és utódai munkatársa maradt. Felelős szerkesztőként az ifjú Rónaszegi Miklós (1930-) nevét tüntették fel, a képszerkesztő Tevan Andor (1889-1955) volt. A kor szelleméhez illeszkedett a színes borító: egy munkagép előtt, mellett egy középkorú munkás és két fiatal ipari tanuló áll; a majdan rangos fotóriporter és fotóművész, Gink Károly (1922-2002) alkotásának felhasználásával a közelebből nem ismert Puskás Tivadar tervezte.

Gondolom, aligha kell bővebben bizonygatnom, hogy a lelkiismeretesen (hét nap alatt) végigolvasott könyvből gyermekként nem sokat érttem. Az általános iskolában az ötödik osztályig keveset tanultunk a korábban évtizedekig természetrajznak nevezett tan-

tárgyból vagy különféle változataiból. Fizikai és kémiai ismereteim vajmi csekélyek voltak, az ipari folyamatok technológiájához egyáltalán nem konyítottam, az energia-megmaradás törvényéről még semmit sem hallottam, az atomenergiáról és a műanyagokról szintén roppant szerény információk szivárogtak le hozzánk. Mivel falun nőttem fel, lényegesen közelebb kerültem a mezőgazdasági gépekhez: édesapáméknak is volt vetőgépek, az egykori uradalmi földeken láttam gőzekét, a szomszédos határban aratógépet, a filmekben kombájnt, az utcánkban csaknem minden nap felbukkant egy-egy traktor, nyaranta a mi udvarunkon is ott zakatolt a cséplőgép, sőt ha állt, még a dobhoz is felengedtek. A mellettünk folyó Tisza évente egyszer-kétszer kiöntött, az árvizek megfékezésére és az aszályos területek öntözésre már épült a közeli Tiszalökön a duzzasztómű (a követ szállító teherautók nap mint nap a házunk előtt dübörögtek). Tehát ismertem a földművelésben használt masinákat, tudtam, melyik mire való, de működési mechanizmusukról fogalmam sem volt. Az élelmiszeripar egy részéről is volt némi tapasztalom: édesapámmal rendszeresen jártam a tokaji malomba, tartottunk tehenet és fejtünk, a falusi tejszarnokban működött szeparátor, kedveltük a melaszt, a határban megtermelt cukorrépából a szerencsi cukorgyárban előállított kristály- és kockacukor melléktermékét, a hajdani grófi majorban lévő szeszgyárban burgonyából párolták a szeszt. Természetesen vonaton és hajón is ültem, hídon és alagúton is jártam már, de ezek műszaki vonatkozásairól halvány sejtelmem sem volt. A repülés pedig sokáig elérhetetlen csoda volt a szememben.

Sztrókay Kálmán viszonylag könnyen érthető, itt-ott kifejezetten olvasmányos, sok-sok ábrát (rajzot) tartalmazó könyve éppen az ilyen tájékoztalan gyerekeknek, fiataloknak és felnőtteknek született. Azoknak – ahogy az előszóban olvashatjuk –, akik technikai pályára készülnek, és azoknak, akik csak elemi dolgokat kívánnak megtudni a műszaki világ beláthatatlanul nagy birodalmáról, legalább az „ábécé” szintjén. Ezt a célkitűzést csaknem maradéktalanul teljesítette, bár bizonyos területeket (pl. építőipar, nyomdászat, bőrfeldolgozás) szándékosan vagy a nagypolitika tiltása miatt (mint például a haditechnika) kihagyott. Akkor – legalábbis is mi, gyerekek – nemigen figyeltünk a propagandisztikus felütésekre, így a szovjet ipar és tudomány eredményeinek túlzott, olykor mértéktelen felnagyítására. Ez utóbbit egyébként ellensúlyozta a tudomány- és technikatörténeti tények többnyire tárgyilagos bemutatása, valamint a technológiai folyamatok pontos leírása. Örültünk, hogy a szerző a magyarokat (Bánki Donát, Mechwart András stb.) igyekezett kiemelni; a kimaradt Kandó Kálmán és Asbóth Oszkár nevét még nem ismertük. Ha eltekintünk az eleve tervezett hiányoktól és a tudományos-technikai forradalom több mint hatvan év alatt lezajlott fejleményeitől (pl. a szerző még nem tehetett említést a számítástechnika korszakos térhódításáról), az „ábécé” bizonyos elemeiben, részleteiben ma is forgatható.

Valóban sok mindent meg lehetett tudni belőle. Sztrókay részletesen írt az energiaforrásokról. A szénnek egyértelműen központi szerepet tulajdonított, de kitért arra is, hogy a faszén miért nélkülözhetetlen az iparban. Hangsúlyozta a szénhidrogének, a kőolaj és a földgáz éppen akkor tájt növekvő jelentőségét. Foglalkozott a víz (elsősorban a folyók és a tengerek) erejének hasznosításával (ugyanakkor a hévizeket épp csak megemlítette). Méltatta a villamos-, felvillantotta a szél- és a napenergia alkalmazásának lehetőségeit, sőt az atomenergia békés felhasználásának távlataira is utalt (a bombáról, érthető módon, nem szólt). Élvezetesen mutatta be az erőgépeket: a gőzgépet, a gőzturbinát, a belső égésű motorokat, a vízturbinát. Hosszan foglalkozott a nyersanyagokkal: a vassal és az

acéllal, a rézzel, az ónnal, az ólommal, az alumíniummal (megdöbbenve olvastam, hogy a földkéreg milyen nagy hányadát alkotja), a magnéziummal (addig azt hittem, csak a fényképezészek használják), a higannyal (azt már korábban tanultuk, hogy az egyetlen folyékony fém), az arannyal, az ezüsttel, a platinával. Külön fejezetben ismertette a vegyipar nyersanyagait: a szódát, a kősót, a levegő nitrogénjét, a salétromsavat, a ként, a foszfort, a kvarcot és az agyagot, továbbá a márványt (ez meglepett, mert úgy gondoltam, csak sírkőnek és szobornak való), egy újabb fejezet pedig a számomra legkevésbé érthető vegyipari technológiát. A szerző nagy kedvvel tárgyalta a gépípar ágazatait: a vasöntést, az esztergályozást, a maró- és gyalugépeket, elmagyarázta a futószalag lényegét és a szabványosítás hallatlan fontosságát, megjósolta az automatizálás beláthatatlan jövőjét. Elidőzött az üvegyártásnál, röviden vázolta a papírgyártással és a közlekedéssel kapcsolatos elemi tudnivalókat. Ugyanakkor viszonylag tág teret szentelt a textiliparnak, és ezen a téren sem mozogtam annyira bizonytalanul: nálunk is tenyésztettek juhokat, és kereskedőknek (vagyis a gyáraknak) adták el a lenyírt gyapjút; gyerekkorunkban indult az újabb központi kampány a selyemhernyó-tenyésztésre; idősebb asszonyok még fontak, szöttek lenből és kenderből, csak a kelmefestés és a műselyem (különösen az ennek alapanyagául szolgáló cellulóz) tűnt rejtélyesnek.

Sztrókey Kálmán könyvének első megjelenése óta hatvanhárom esztendő telt el. Időközben a műszaki és ipari fejlődésben korszakos változások történtek, új távlatok nyíltak, a természet- és alkalmazott tudományok szintén rohamléptekkel haladtak előre. Most ennek tudatában és a történész szemével olvastam el a tudománynépszerűsítés valamikori mesterének már-már elfelejtett, lassan a könyvtárak polcairól is kikopó művét. Ha alaposan végiggondolom, szellemiségét ma sem tartom idejémtúlnak. Újból megerősítette azt a régi meggyőződésemet, hogy az emberiség történetében a technika, és amikor már létezett, az ezt megalapozó természettudomány mindenkor rendkívül fontos tényező volt, az ma is, és az lesz a jövőben is. Elsősorban a tudománynak és a technikának köszönhető az élet minőségének folytonos javulása, a munka és szabadidő eltöltésének egyre kényelmesebbé válása. A másik tanulság, amit tulajdonképpen e könyv olvasása közben vontam le magamnak: vannak könyvek – és itt Sztrókey Kálmán előszavát idézem –, amelyek *„nem arra valók, hogy egyszer végigolvassuk s azután félretesszük.”* Hanem arra, hogy ha szükségünk van valamiféle adatra, információra, névre, szövegrészletre stb., akkor megkeressük benne, vagy egy-egy nekünk tetsző (netán másoktól ajánlott) verset, elbeszélést stb. elvagy újraolvassunk. Ha nagyon szakszerűen fogalmazok, azt mondom: ekkor tudatosult bennem a faktográfiai és bibliográfiai tájékoztatás eszközeinek, köztük a kézikönyveknek a léte és rendeltetése, valamint a verseskötetek, antológiák, szövegyűjtemények és a hasonló kiadványok haszna az olvasási kultúrában.

Bényei Miklós
